

TAMMELAN KUNTA
TILINPÄÄTÖS 2018

SISÄLLYS

1 TOIMINTAKERTOMUS	3
1.1 Kunnanjohtajan katsaus	3
1.2 Kunnan hallinto	4
1.3 Kuntastrategia ja ohjelmat	7
1.4 Kehittämisohjelmasuunnitelmat	10
1.4.1 Ennaltaehkäisevät, oikea-aikaiset ja oikein mitoitettut palvelut	10
1.4.2 Asiakas- ja tehtävälähtöisen palveluprosessit	11
1.4.3 Vetovoima, tasokas asuminen ja yrittäjyys	13
1.4.4 Hyvinvoiva, motivoitunut ja tuloksistaan tunnettu henkilöstö	15
1.5 Yleinen ja oman alueen taloudellinen kehitys	16
1.6 Olennaiset muutokset kunnan taloudessa ja toiminnassa	16
1.7 Arvio riskeistä ja epävarmuustekijöistä	19
1.8 Arvio Tammelan kunnan tulevasta kehityksestä	20
1.9 Kunnan sisäinen valvonta	20
1.10 Vesihuollon eriyttäminen	21
1.11 Talousarvion sitovuus	21
1.12 Valtuustotason arviointi	22
2 LASKELMAT ja TUNNUSLUVUT	24
2.1 Tuloslaskelma ja sen tunnusluvut	24
2.2 Rahoituslaskelma ja sen tunnusluvut	29
2.3 Tase ja sen tunnusluvut	31
2.4 Kokonaistulot ja –menot	34
2.5 Kuntakonsernin toiminta ja talous	35
2.5.1 Yhdistelmä konsernitilinpäätökseen sisältyvistä yhteisöistä	35
2.5.2 Konsernitilinpäätös ja sen tunnusluvut	36
2.5.3 Kuntakonsernin tulevaisuuden näkymät	41
3 TILIKAUDEN TULOKSEN KÄSITTELY JA TALOUDEN TASAPAINOTTAMISTOIMENPITEET	42
3.1 Tilikauden tuloksen käsittely ja talouden tasapainottamistoimenpiteet	42

4 TOIMINNAN JA TALOUDEN TOTEUTUMINEN.....	43
4.1 Tavoitteiden toteutuminen	43
4.2 Kuntastrategian toteutuminen.....	45
4.2.1 Hallinto- ja kehittämisspalvelut.....	45
4.2.2 Sosiaali- ja terveystalvetut.....	47
4.2.3 Sivistystalvetut.....	51
4.2.4 Tekniset talvetut	54
4.3 Tuloslaskelmatotan toteutuminen.....	58
4.4 Investointien toteutuminen.....	59
4.5 Rahoitusotan toteutuminen.....	60
4.6 Yhteenveto valtuuston hyvksymien määrtalvetojen ja tulotarvioiden toteutumisesta.....	61
5 TILINPÄÄTÖSLASKELMAT	62
5.1 Kunnan tuloslaskelma	62
5.2 Rahoituslaskelma	63
5.3 Tase.....	64
5.4 Konsernilaskelmat	66
6 LIITETIEDOT	70
6.1 Tilinpäätöksen liitetiedot	70
6.2 Konsernitiinpäätöksen liitetiedot	71
6.3 Tuloslaskelman liitetiedot	72
6.4 Tasetta koskevat liitetiedot	75
6.4.1 Taseen vastaavia koskevat liitetiedot.....	75
6.4.2 Taseen vastattavaa koskevat liitetiedot	78
6.5 Vakuuksia, vastuusitoumuksia ja taseen ulkopuolisia järjestelyitä koskevat liitetiedot	81
6.6 Ympäristöasioiden harkinnanvarainen esittäminen.....	82
6.7 Henkilöstöä, tilintarkastajan palkkioita ja intressitapahtumia koskevat liitetiedot	82
7 VESIHUOLTOLAITOS.....	84
7.1 Vesihuoltolaitoksen tuloslaskelma.....	86
7.2 Vesihuoltolaitoksen rahoituslaskelma	87
7.3 Vesihuoltolaitoksen tase	88
7.4 Vesihuoltolaitoksen investoinnit.....	89
7.5 Vesihuoltolaitoksen liitetiedot	89
8 LUETTELOT JA SELVITYKSET	90
9 TILINPÄÄTÖKSEN ALLEKIRJOITUKSET JA MERKINNÄT.....	91

1 TOIMINTAKERTOMUS

1.1 Kunnanjohtajan katsaus

Vuosi 2018 oli tulevaisuuden suunnittelun vuosi. Keskustelua hallitsivat uusi yhtenäiskoulu, kirjaston siirtyminen kunnantalolle ja toimintakulttuurin johtaminen kohti avoimempaa ja kuuntelevampaa. Näiden osalta pääsimme hyvään vauhtiin ja osittain myös tavoitteeseen. Helmikuussa Unicef myönsi Tammelalle Lapsiystävällinen kunta –tunnuksen. Tunnuksen oli saanut aikaisemmin 9 kuntaa Suomessa. Pääsemisen tähän harvojen ja valittujen joukkoon oli pitkäjänteisen ja määrätietoisen kehittämistyön tulosta. Tekemisen myötä toimintakulttuuri muuttui vahvemmin lasten ja nuorten ajatuksia sekä toiveita kuuntelevaksi ja huomioon ottavaksi. Toimintakulttuurin muutos on haastanut positiivisella tavalla kunnan henkilökuntaa ja päättäjiä.

Kunnan vuoden 2018 tilinpäätös on yli miljoona euroa alijäämäinen ja talousarvioon nähden negatiivisempi. Toimintatuotot olivat noin 4,4 milj. euroa, kasvaen hieman edellisvuoteen verrattuna. Vastaavasti toimintakulut olivat noin 36 milj. euroa ollen maltillisessa laskussa edellisvuoteen verrattuna. Toimintakulujen maltillinen lasku selittyy kunnan oman toiminnan säästeliäisyydellä. Henkilöstömenot laskivat vuonna 2018 1,3 prosenttia. Henkilöstömenojen kehitys on jo useamman vuoden ollut varsin maltillista ja suunta on ollut aleneva 2015 alkaen.

Kunta ei korottanut veroprosentteja vuodelle 2018. Verotulot toteutuivat talousarviota ja etenkin muutettua talousarviota heikommin. Verotulot olivat noin 21,1 milj. euroa ja laskua vuoden 2017 tilinpäätöksestä noin 880 000 euroa. Valtionosuudet olivat 11,5 milj. euroa ja laskua edellisvuodesta 5,8 prosenttia.

Kunnan talouden suunta on tulevina vuosina palautettava kestäväälle pohjalle. Kuntatalouden yleinen negatiivinen kehitys ei tule tekemään edessä olevasta tehtävästä helppoa. Tehtävässä onnistuminen edellyttää yhteisen tahtotilan rakentamista ja valmiutta tarkastella kunnan palvelurakennetta. Kunnan väestörakenne on jo osittain muuttanut palveluiden kysyntää sosiaali- ja terveys painotteiseksi. Alkanut kehitys voimistuu tulevina vuosina kiihtyen 2030 -luvulle tultaessa. Toivon, että kuluvan valtuustokauden aikana kunnalle laaditaan uskottava suunnitelma talouden suunnan kääntämiseksi kohti kestäväää kuntataloutta. Suunnitelma on hyvä laatia laajassa valmistelussa ja toteuttaa toimenpiteet usean vuoden aikana.

Kunnan asukasluku oli vuoden 2018 lopussa 6 071. Asukasluku laski vuoden aikana 85 henkilöllä, osana koko Forssan seutukunnan negatiivista väestökehitystä. Kunnan väestökehitys on ollut negatiivinen koko 2010-luvun. Kehitys vaikuttaa pitkällä aikajänteellä kunnan talouteen heikentävästi ja vaatii kunnan palvelurakenteen kriittistä tarkastelua.

Työttömyysaste oli Tammelassa vuonna 2018 yksi Kanta-Hämeen alhaisimmista keskimääräisellä 5,9-8,5 prosentin kuukausitasolla.

Kunnan palveluiden laadullinen taso ja asetettujen tavoitteiden saavuttaminen pohjautuvat kunnan henkilöstön onnistumiseen sekä luottamushenkilöiden tekemiin tarpeellisiin, kauaskantoisiin ja viisaisiin päätöksiin. Mielestäni luottamushenkilöiden ja henkilöstön yhteistyö on toiminut kiitettävästi. Rakentavaan ja eteenpäin katsovaan yhteistyöhön tulee pyrkiä napakasti myös jatkossa.

Lopuksi haluan lausua kiitokset kunnan henkilöstölle, luottamushenkilöille ja yhteistyökumppaneille sekä kuntalaisille onnistuneesta vuodesta.

Tammelassa maaliskuun 20. päivänä 2019.

Kalle Larsson
kunnanjohtaja

1.2 Kunnan hallinto

Kunnan luottamushenkilöorganisaatio ja luottamushenkilöt

Kunnanvaltuusto

pj.	Ojansuu Ismo	jäsenet:	Alarto Manu	Rahkonen Maija-Stiina
1 vpj.	Jasu Olli-Pekka		Alasentie Antti	Rantala Tuomas
2 vpj.	Nissilä Minna		Hätönen Marko	Rämö Johannes
			Kaakinen Sari	Suutela Katariina
			Kaunisto Jyri	Syrjälä Taito
			Laajalehto Arja	Tuovinen Ilkka
			Lintukorpi Matti	Tuovinen Tuomo
			Löfstedt Jan	Uusitalo Terhi
			Ojansuu Juha	Vainio Heikki
			Pietilä Mikko	Vehmas Leena
			Pura Eero	Vähä-Herttua Susanna
			Pärssinen Simo	Ylitalo Anne

Kunnanhallitus

pj.	Pärssinen Simo	jäsenet:	Pura Eero
1 vpj.	Lahtinen Susanna		Rämö Johannes
2 vpj.	Kaakinen Sari.		Tuovinen Ilkka
			Ylitalo Anne

Keskusvaalilautakunta

1.1.-31.12.2018	pj.	Heino Veli	jäsenet:	Siikonen Kirsi
	1 vpj.	Laakso Matti		Touru Mauri
	.			Virta Leena

Tarkastuslautakunta

1.1.-31.12.2018	pj.	Alasentie Antti	jäsenet:	Rantanen Auli
	1 vpj.	Syrjälä Taito		Rauhaniemi Jenni
				Virtanen Keijo

Sivistyslautakunta

pj.	Rahkonen Maija-Stiina	jäsenet:	Alarto Manu
1 vpj.	Suutela Katariina		Hätönen Marko
Khall.ed.	Pura Eero		Laajalehto Arja
Nvalt.ed.	Metsänoja Ronja		Tuovinen Tuomo
Nvalt.ed.	Metsänoja Pihla		Vähä-Herttua Susanna

Tekninen lautakunta

pj.	Vainio Heikki	jäsenet:	Leino Kati
1 vpj.	Siltainsuu Sami		Pietilä Mikko
Khall.ed.	Tuovinen Ilkka		Simelius Katariina
Nvalt.ed.	Viherä Saku		
Nvalt.ed.	Vuorinen Eemeli		

Ympäristölautakunta

pj.	Ojansuu Juha	jäsenet:	Honkala Niina
1 vpj.	Rantala Tuomas		Kaunisto Jyri
Khall.ed.	Kaakinen Sari		Vehmas Leena
Nvalt.ed.	Pura Artturi		
Nvalt.ed.	Viitala Aina		

Valtuuston poliittiset voimasuhteet 31.12.2018

Suomen Keskusta	10 valtuutettua
Suomen Sosialidemokraattinen Puolue	6 valtuutettua
Kansallinen Kokoomus	5 valtuutettua
Meidän Tammela	3 valtuutettua
Vasemmistoliitto	1 valtuutettua
Vihreä liitto	1 valtuutettua
Perussuomalaiset	1 valtuutettua
Hallituksen esittelijä	Kunnanjohtaja Kalle Larsson

Tilivelvollisuus

Kuntalain mukaan tilivelvollisia ovat toimielinten jäsenet ja asianomaisen toimielimen palvelualueen johtavat viranhaltijat (itsenäisestä tehtäväkokonaisuudesta vastaavat henkilöt). Valtuutetut eivät ole tilivelvollisia. Oheisena luettelo viroista, joita hoitavat viranhaltijat ovat tilivelvollisia:

- kunnanjohtaja
- hallintojohtaja
- sivistystoimenjohtaja
- rehtori
- koulujen johtajat
- varhaiskasvatusjohtaja
- päiväkodin johtajat
- kirjastonjohtaja
- vapaa-aikasihteeri
- tekninen johtaja
- kaavoittaja
- rakennustarkastaja
- maanrakennusmestari
- talonrakennusmestari
- ympäristösihteeri

Käyttösuunnitelmien hyväksymisen yhteydessä päätetään samalla palvelualueesta vastaavat henkilöt.

1.3 Kuntastrategia ja ohjelmat

Kunnanvaltuusto hyväksyi uuden kuntalain mukaisen Tammelan kunnan kuntastrategian kokouksessaan 9.11.2015, § 55.

Toimintaympäristöön vaikuttavat trendit

Väestö

- Väkiluku laskee
- Keski-ikä nousee
- Syntyvyys maltillista

Kaupungistuminen

- Ihmisten voimistunut halu asua kaupunkiympäristössä
- Korkeakoulutetuista 25 – 34 vuotiaista 3/4 osaa asuu kaupungeissa
- Riippuvuus osaajista pakottaa yritykset sijoittumaan kaupunkeihin

Elinvoima

- Matala työpaikkaomavaraisuusaste
- HHT-kehityskäytävä
- Hyvä imago – heikko tunnettavuus

”2020-luvun kunta”

- Elinvoiman ja yhteisöllisyyden rakentaja

TAMMELA

www.tammela.fi

*Edelläkävijänä tunnettu
kasvava Tammela houkuttelee
ja innostaa yrittämään,
asumaan sekä virkistymään
Suomen parhaassa kunnassa*

TAMMELA

www.tammela.fi

Asiakaslähtöisyys

- Tammelan parhaat voimavarat ovat asukkaat, yritykset ja yhteisöt. Asukkaiden aktiivinen osallistuminen palveluiden kehittämiseen ja yhteistyö kumppaneiden kanssa takaavat tulokselliset ja asukkaiden tarpeisiin vastaavat palvelut

Vastuullisuus

- Tammela toimii kestäväällä tavalla, läpinäkyvästi ja oikeudenmukaisesti. Tammelan työntekijät ja päättäjät perehtyvät asioihin tunnollisesti ja toimivat työyhteisön jäsenenä vastuullisesti.

Yhdessä onnistuminen

- Tammela on haluttu ja arvostettu yhteistyökumppani, joka toimii määrätietoisesti asetetun tavoitteen saavuttamiseksi. Tammelan työntekijät ja päättäjät toimivat aktiivisesti kohti tiiviimpää yhteistyötä niin työyhteisössä kuin sidosryhmissäkin.

Tahto uudistua

- Jatkuva muutos ei ole itseisarvo vaan välttämättömyys muuttuvassa maailmassa. Tammela toimii työyhteisönä ja kuntana aktiivisesti uudistuen. Asiakkaan näkökulmasta katsottuna asiat tulee aina tehdä edelliskertaa paremmin.

Valtuusto seuraa ja arvio strategisten ja toiminnallisten tavoitteiden toteutumista vuosittain mm. tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen käsittelyn yhteydessä.

TAMMELA

www.tammela.fi

1.4 Kehittämisohjelmasuunnitelmat

Kuntastrategian 2023 hyväksymisen yhteydessä päätettiin poikkihallinnollisten kehitysohjelmien laatimisesta strategian tavoitteiden toteuttamiseksi. Kehitysohjelmatyöryhmät aloittivat työskentelynsä tammi-kuussa 2016 (asiakas- ja tehtävälähtöiset palveluprosessit syyskuussa). Kehitysohjelmista on johdettu valtuustotasolla sitovat strategiset tavoitteet vuodelle 2018.

1.4.1 Ennaltaehkäisevät, oikea-aikaiset ja oikein mitoitettut palvelut

HYÖTYTAVOITE	TOIMENPITEET	KUVAUS	MITTARIT	TOTEUMA 2018
Lasten ja nuorten liikunnan lisääminen.	Koulut ovat mukana valtakunnallisessa liikkuva koulu hankkeessa.	Koulut toteuttavat liikkuva koulu hanketta kukin omalla tavallaan. Tavoitteena on lisätä liikuntaa koulupäivään.	Hankkeen lopuessa toiminta jatkuu koulun arjessa.	Koulumme toteuttavat liikkuva koulu mallia kukin omalla tavallaan. Tämä on lisännyt liikuntaa koulupäivän aikana.
Lapsi- ja perhepalveluiden Yhteisöllisten toimintatapojen kehittäminen UNICEF –mallin mukaisesti	Lasten oikeuksista tiedottaminen Lasten osallisuuden kehittäminen Lasten ja nuorten kuuleminen häntä koskeissa asioissa Lapsivaikutusten arvioiminen (LaVa) Kulttuurikasvatussuunnitelman tekeminen Oppilaskunta-toiminnan kehittämisen ja resurssointi	Unicef lapsiystävällinen kunta -malliin kehitetty kymmenen tavoitteen tarkistuslista Tiedottamisen toteutuminen Kulttuurikasvatussuunnitelman laatiminen Lasten ja nuorten kuulemiseen liittyvien toimintatapojen kehittäminen Toimivat verkostot seutu-maakunta-sote- alueella Digitaalisuuden lisääntyminen kunta-tasoisissa palveluissa sekä selkeät digitaalisuuden yhteydet maakunnallisesti, sote-alueen suuntaisesti	Toteutunut / ei toteutunut	Toteutunut Toteutunut Ei toteutunut Toteutunut Toteutunut Ei toteutunut
Toimivat tilat ja toimintaympäristö	Tilojen energiatehokas monikäyttö	Teknisen lautakunnan päätös ensisijaisista energiatehokkuuden kehittämiskohteista Tilojen monikäytön mahdollisuuksien karttointi	Kiinteistö-kustannukset euroa/m ²	Ensisijaiset kiinteistöt ovat energiatehokkaan automatiikan parissa 11/2018 Osa kunnantalosta muutetaan kirjastoksi

1.4.2 Asiakas- ja tehtävälähtöisen palveluprosessit

HYÖTYTAVOITE	TOIMENPITEET	KUVAUS	MITTARIT	TOTEUMA 2018
Kuntalaisten osallisuuden ja osallistumisen lisääminen	Äänestysviikkauden aktivointi	Vaalit aktiiviseksi tiedotusteemaksi Vaalipaneelin järjestäminen	Äänestysprosentti presidentinvaalissa 2018 Äänestysprosentti maakuntavaalissa 2018	Presidentinvaalien äänestysprosentti 73,4 % Ei toteutunut
	Kumppanuuspöytä	Yhdistyksille ja kunnalle säännöllinen kokoontumisfoorumi valmistelun ja tiedottamisen työkaluksi	Toteutuneet tapaamiset kpl Kyselyn tulokset	Kirjaston kumppanuuspöytä kokoon-tui 4 kertaa ja esitti kirjaston sijoittamis-ta kunnantalolle, mikä päätettiin to-teuttaa. Kirjastopalvelut Tammelassa -kysely toteutettiin: tärkeim-piä riittävä aineisto, työskentely- ja hil-jaintila, omat tilat lapsille ja nuorille, palvelut kylille.
	Osallistava budje-tointi	Osallistavan budje-toinnin kokeilu	Kyselyn tulokset	Ei toteutunut
Yksilöllinen, jous-tava ja tehokas palvelutuotanto	GDPR-asetuksen käyttöönotto	Tietosuoja, kunta-laisen oikeuksien ja tietoturvaloukkaus-tiedon päivittäminen asetuksen mukaisel-le tasolle	Tehty/ ei tehty	Tehty
	Kapa:n toimenpitei-den käyttöönoton jatkaminen	Otetaan käyttöön sähköisen asiointin tukipalveluita	Viestinvälityspalvelu käytössä/ei käytössä Tunnistaminen käy-tössä/ei käytössä	Ei käytössä Käytössä
	Prosessikuvaukset	Palvelukuvatuista palveluista laaditaan prosessikuvaukset	Laaditaan prosessi-kuvaukset Tehty/ei tehty	Tehty
	Uuden julkaisujärjes-telmän hyödyntämi-nen	Viranhaltijapäätösten julkaisu GDPR-asetuksen vaatimuk-set	Saatu palaute	Ei ole saatu palautetta

	Kunnan talouden tasapainottaminen	Taloustoimikunnan työskentely	Toteutuneet kokoukset kpl Talouden tasapainottamisen vaikutus €	Kokouksia pidettiin 9 kertaa 0 €
--	-----------------------------------	-------------------------------	--	-------------------------------------

TAMMELA

www.tammela.fi

1.4.3 Vetovoima, tasokas asuminen ja yrittäjyys

HYÖTYTAVOITE	TOIMENPITEET	KUVAUS	MITTARIT	TOTEUMA 2018
Vetovoima ja tunnettavuus	Luontokohteiden ja keskusta-alueen vetovoiman lisääminen	Eerikkilän ja luontokeskuksen välisen ulkoilureitti-sillan rakentaminen ja valtatie alitus Torronsuolalle. Pyhäjärvi tulee nostaa esiin kirkonkylän näkymissä. Kunnan tulee hankkia ja hoitaa riittävästi puistoalueita ranta-alueelta.	Puistoissa ja luontokeskuksessa kävijöiden määrän lisääntyminen 10 % Hankitaan vähintään yksi kaavoitettu virkistysalue kunnan omistukseen ja avataan näistä näkymiä järvelle	Puistojen kävijämäärät eivät ole lisääntyneet edellisestä vuodesta. Anttilan virkistysalueesta käytiin neuvotteluja.
Kumppanuustyö	Suunnitteluun ja päätöksentekoon osallistaminen	Asukkaiden, asukas-yhteisöjen ja yritysten aktiivinen osallistuminen / osallistaminen kunnan suunnittelu- ja markkinointiprosesseihin sekä vastuun jakaminen toimenpiteistä.	Osallistumistilaisuuksien määrä päätöksentekoon ja toimenpiteisiin.	Kirjaston kumppanuuspöytä kokoontui useita kertoja. Lopputuloksena kirjasto päätettiin sijoittaa kunnantalolle. Perustettiin elinkeinon ja maankäytön työryhmä (ELMA).
Yrittäjyyden tukeminen	Toimivien ja aloittavien yritysten toimintaedellytysten parantaminen	Riittävä toimitilojen tarjonta ja muiden sijoittumista tukevien palveluiden järjestäminen. Osaavan työvoiman saatavuuden edistäminen ja yritysten kasvun esteiden ratkominen. Toimintatoinni aloittaville pk-yrityksille.	Valmius nopeaan toimitilojen tarjontaan, vastaus alle viikossa yhteydenotosta. Perustettujen yritysten määrän suhde lopettaneisiin. Toimintatoinnin hakijoiden määrä.	Ei ole ollut valmiuksia tilojen nopeaan tarjontaan. Perustettiin 28 yritystä. Toimintansa lopetti 29 yritystä. 5 kpl

Tasokas ja vaivaton asuminen	Riittävä tontti- ja asuntotarjonta ja turvalliset kevyen liikenteen yhteydet	Kunnan on varmistettava, että kunnassa on riittävässä määrin tontteja ja vuokra-asuntoja. Asuinalueille rakennetaan turvalliset kevyen liikenteen yhteydet.	Myytyjen tonttien määrä. Asuntotuotannon määrä kunnassa. Hankittujen rakennus- ja maa-alueiden määrä. Portaantien kevyen liikenteen väylän rakentamisen aloittaminen.	Vuoden aikana myytiin 7 tonttia. Killinkallion rivitalon rakentaminen alkoi. Omakotitalojen rakennuslupia myönnettiin 9 kpl. Rakennusmaa-alueista käytiin neuvotteluja. Portaantien kevyen liikenteen väylä rakennettiin välille Lamala-Venesilta.
------------------------------	--	---	---	--

1.4.4 Hyvinvoiva, motivoitunut ja tuloksistaan tunnettu henkilöstö

HYÖTYTAVOITE	TOIMENPITEET	KUVAUS	MITTARIT	TOTEUMA 2018
Vetovoimainen työnantajaimago ja inspiroiva työympäristö	Hankitaan HR sovellutus	Uudistetaan kehityskeskustelu-lomake, toteutetaan osaamiskartoitus ja valmistellaan monitasoinen sekä monivuotinen koulutusohjelma	HR sovellutuksen hankinta ja käyttöön-otto toteutunut / ei toteutunut Kehityskeskustelu-lomake uudistettu ja käyttöön otettu / ei uudistettu Osaamiskartoitus toteutunut / ei toteutunut Koulutusohjelma valmisteltu ja talousarviossa 2019 huomioitu ohjelman toteuttamisen edellyttämät resurssit / ei valmisteltu tai huomioitu	HR sovelluksen hankinta keskeytetty palkanlaskennan järjestämisen selvitystyön vuoksi Kehityskeskustelu prosessi uudistettu ja siirretty sähköiseen järjestelmään Osaamiskartoitus tehty hallinto- ja kehittämispalveluiden toimistohenkilöstön osalta Toimiala kohtaiset koulutusohjelmat laadittu ja käsitelty yhteistyötoimikunnassa
Hyvinvoiva, motivoitunut ja osaava henkilöstö	Kehitysohjelman mukainen toimeenpano	Kuvataan kirjallisesti työn ja työelämän perustilanne, toimijoiden kompetenssit hyvinvoinnin edistämiseksi, henkilöstön hyvinvoinnin kokonaistilanne, työhyvinvointia kehittävien ja tukevien toimintojen määrittely ja hyvinvoinnin johtamisen rakenteet.	Kehitysohjelmassa suunnitellut toimenpiteet toteutuneet / eivät toteutuneet	Työhyvinvointikysely tehty henkilöstölle keväällä 2018. Työhyvinvointi ja johtamisen strategisuus selvitys tehty yhteistyössä KEVAN kanssa Kyselyiden ja selvitysten tuloksia käytetään työhyvinvointia kehittävien toimintojen määrittelyyn ja hyvinvoinnin rakenteiden kehittämiseen

1.5 Yleinen ja oman alueen taloudellinen kehitys

Kanta-Hämeen väestökehitys jatkoi kokonaisuutena laskuaan viidettä vuotta peräkkäin ja lasku on kiihtynyt edellisistä vuosista. Vuonna 2018 Kanta-Hämeen asukasluku väheni 1 284 asukkaalla (2017 vähennys 1061). Merkittävää oli, että asukasmäärä väheni kaikissa kunnissa, myös maakunnan keskuskäupungissa Hämeenlinnassa. Hämeenlinnan seudun väestömenetys oli 392 asukasta. Riihimäen seudulla asukasmäärä vähennys oli 514 henkilöä. Forssan seutukunnan asukasmäärä väheni jo yhdeksätoista vuotta peräkkäin. Kertomusvuonna vähennys oli 378 asukasta (2017 vähennys 353 asukasta). Tammelan ennakkoväkiluku 31.12.2018 oli 6 071 asukasta (2017 asukkaita 6156).

Kanta-Hämeen työllisyys parani kertomusvuonna ja työttömyysaste aleni ollen v. 2018 keskimäärin 8,9 prosenttia. Laskua oli edellisestä vuodesta peräti 1,3 prosenttia. Kaikissa Kanta-Hämeen seutukunnissa työttömyysaste oli hieman alhaisempi kuin koko maassa keskimäärin, myös Forssan seutukunnassa, jossa se oli 9,0 prosenttia. Kanta-Hämeen kunnista Forssan kaupungin työttömyysaste oli maan keskiarvoa korkeampi ollen 10,3 prosenttia. Työttömyys väheni kertomusvuoden aikana keväällä ja kesällä keskimäärin prosentin, jopa enemmänkin. Loppuvuodesta työttömyysaste nousi jälleen hieman koko maassa, Kanta-Hämeessä, Forssan seutukunnalla sekä myös Tammelan kunnassa. Vuoden lopussa Tammelan kunnan työttömyysprosentti oli 6,9 prosenttia (2017 8,6 %) ja koko maan työttömyys oli 9,7 prosenttia.

1.6 Olennaiset muutokset kunnan taloudessa ja toiminnassa

Tammelan kunnan alijäämä oli tilinpäätösvuonna 1 072 236,80 euroa. Tulokseen vaikuttivat ennakoitua heikompi verotulojen kertyminen. Tuloslaskelman ja erityisesti vuosikatteen kautta tarkasteltuna Tammelan kunnan talous heikkeni edelliseen vuoteen verrattuna.

Verotulojen 0,822 milj. euron lasku vuodesta 2017 vuoteen 2018 näkyi suoraan vuosikatteen määrässä. Valtionosuudet laskivat vuodesta 2017 vuoteen 2018 0,714 milj. euroa. Vuonna 2018 vuosikatetta kertyi 0,86 milj. euroa. Asukasta kohti laskettuna kunnan vuosikate laski 377 eurosta 141 euroon per asukas. Vuosikate riitti kattamaan poistot ja arvonalentumiset 42 prosenttisesti.

Alla olevassa taulukossa vuosien 2009 -2018 vuosikatteen miljoonina euroina.

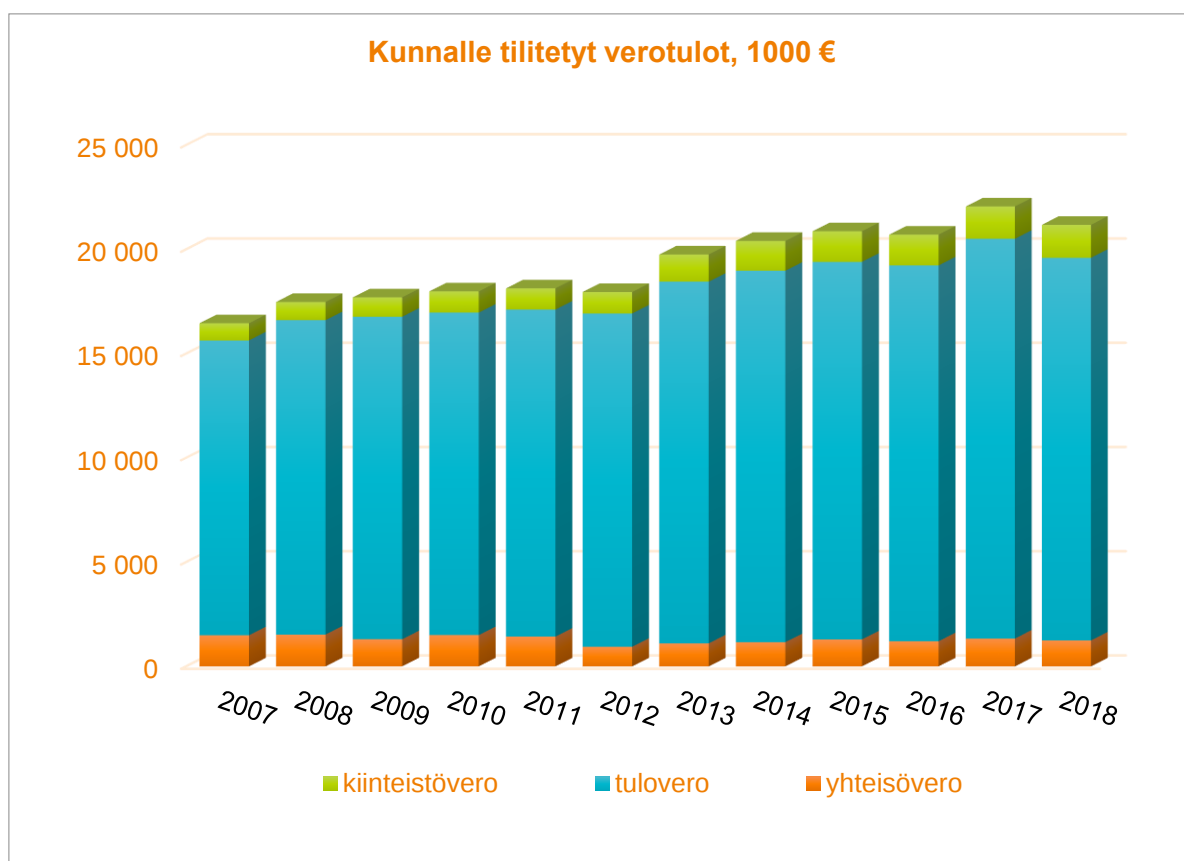
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
vuosikate milj. €	3,4	3,3	1,8	0,36	2,1	2,7	2,1	1,96	2,3	0,86

Verotulot laskivat kokonaisuutena 4,0 prosenttia edellisestä vuodesta. Verotulojen kertymä kokonaisuutena laski talousarviossa ennakoitua 373 859 euroa pienemmäksi. Vuodesta 2017 yhteisöveron tuotto laski 6,7 prosentilla. Tuloverot laskivat 4,3 prosentilla. Kiinteistöverojen tuotto oli 2,0 prosenttia edellisvuotta suurempi.

Alla olevassa taulukossa kunnalle tilitetyt verotulot tuhansina euroina vuosina 2009-2018:

	yhteisövero	muutos	tulovero	muutos	kiinteistövero	muutos	yhteensä	muutos
2009	1 304	-14,5 %	15 467	2,6 %	928	6,7 %	17 699	1,3 %
2010	1 504	15,3 %	15 467	0,0 %	1 015	9,4 %	17 986	1,6 %
2011	1 430	-4,9 %	15 682	1,4 %	1 019	0,4 %	18 131	0,8 %
2012	942	-34,1 %	15 979	1,9 %	1 033	1,4 %	17 955	-1,0 %
2013	1 106	17,4 %	17 347	8,6 %	1 302	26,0 %	19 755	10,0 %
2014	1 159	4,8 %	17 819	2,7 %	1 427	9,6 %	20 405	3,3 %
2015	1 294	11,7 %	18 107	1,6 %	1 468	2,9 %	20 869	2,3 %
2016	1 209	-6,6 %	18 021	-0,5 %	1 478	0,7 %	20 708	-0,8 %
2017	1 335	10,4 %	19 172	6,4 %	1 552	5,0 %	22 059	6,5 %
2018	1 245	-6,7 %	18 349	-4,3 %	1 583	2,0 %	21 177	-4,0 %

Vuonna 2013 valtio aiensi verojen tilitystä kunnille jäännös- ja kiinteistöverojen osalta. Tämä vaikutti ker-
taluonteisesti verokertymiin.

Valtionosuusjärjestelmä uudistui vuonna 2015. Uusi järjestelmä painottaa mm. sairastavuutta ja työpaikkaomavaraisuutta. Valtionosuuksia kertyi tilinpäätös vuonna 11,6 milj. euroa. Valtionosuudet ylittävät talousarviossa ennakoitua 28 819 eurolla. Edellisestä vuodesta valtionosuudet laskivat 5,8 prosenttia.

Ulkoiset toimintatuotot (myyntitulot, maksutuotot, tuet ja avustukset sekä muut toimintatuotot) kasvoivat edellisvuodesta 3,7 prosenttia ollen 4,43 milj. euroa. Kokonaisuutena ulkoiset käyttötulot (verot, valtionosuudet, toimintatuotot) pienenevät 3,7 prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna.

Kunnan ulkoiset toimintamenot (henkilöstömenot, palvelujen ostot, aineet ja tarvikkeet, avustukset sekä muut toimintamenot) pienenevät viime vuodesta 0,05 prosenttia. Ulkoiset toimintamenot olivat tilinpäätös vuonna 36,3 milj. euroa. Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymälle ulkoistettu sosiaali- ja terveystoimi kokonaisuudessaan oli 19,5 milj. euroa eli 53,7 prosenttia kunnan kokonaismenoista.

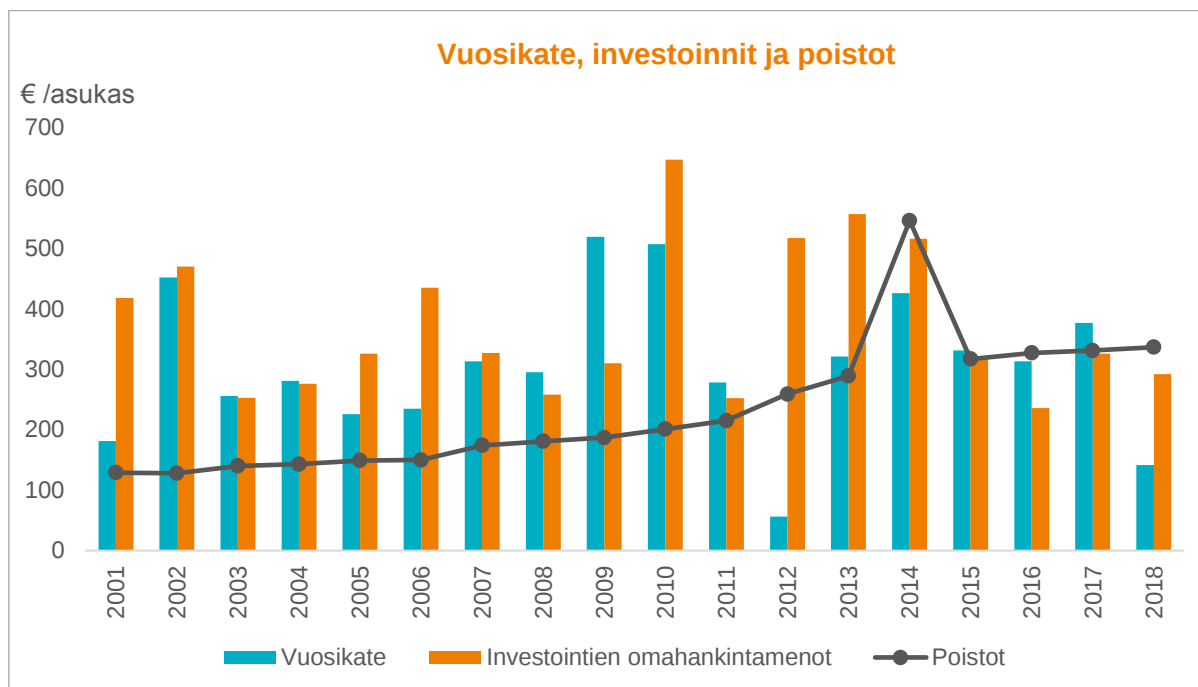
Investointiosan nettomenot olivat yhteensä 1,8 milj. euroa, jossa oli laskua 0,1 milj. euroa edellisen vuoden 1,9 milj. euroon verrattuna. Alla olevasta taulukosta näkyy eri vuosien investointien nettomenot miljoonina euroina.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
investointien netto menot milj. €	2,1	4,5	6,5	3,4	3,6	3,3	2,0	1,5	1,9	1,8

Merkittävin liikuntatoimen hankeinvestointi vuonna 2018 oli liikuntatoimen urheilukentän juoksupinnoitteen uusiminen. Yhdyskuntatekniikan puolella valmistuivat Lamala-Venesilta kevyen liikenteen väylä. Tammitorpan huoneistoremontteja tehtiin, kun huoneistoja vapautui. Energiatohokkuusinvestointeja ja muita pienempiä talonrakennuksen investointihankkeita tehtiin suunnitelmien mukaisesti. Vesilaitoksen merkittävin investointihanke oli rantavesijohdon saneeraus, joka jäi vuodenvaihteessa kesken. Saneeraus jatkuu keväällä 2019.

Kunnan rahoitustarve edellytti koko vuoden tilapäisten lyhytaikaisten kassalainojen käyttöä. Lyhytaikaista kassalainaa oli tilinpäätöshetkellä 4,2 milj. euroa. Pitkäaikaista lainaa ei kertomusvuonna otettu. Pitkäaikaisia lainoja lyhennettiin vuoden aikana 696 994 eurolla. Kunnan pitkäaikainen lainakanta vuoden vaihteessa oli yhteensä 3,9 milj. euroa. Kokonaislainamäärä oli 8,08 milj. euroa, mikä teki 1.331 euroa per asukas. Tulorahoitus vuonna 2018 kattoi lainanlyhennykset sekä osan investoinneista. Kunnan maksuvalmius oli melko huono koko kertomusvuoden.

Seuraavassa on verrattu Tammelan kunnan vuosikatetta, investointeja sekä poistoja euroina per asukas vuosina 2001-2018.

Kunnan investointitahti on vuosina ylittänyt selvästi poistojen tason. Poikkeuksen tähän tekevät vuodet 2016, 2017 ja 2018, jolloin investoinnit olivat poistoja pienemmät. Vuonna 2014 poistot kasvoivat johtuen kunnantalon kiinteistöistä tehdystä 1,5 miljoonan euron ylimääräisestä lisäpoistosta.

1.7 Arvio riskeistä ja epävarmuustekijöistä

Tammelan kunnan merkittävimmät riskit ja epävarmuustekijät liittyvät paitsi yleisen taloudellisen tilanteen kehittymiseen myös kunnan asukaslukuun ja asukkaiden ikäjakaumaan. Yleinen taloudellinen tilanne vaikuttaa kunnan verotuloihin mm. kuntalaisten työllisyyden ja yritysten menestymisen kautta. Muuttoliike vaikuttaa eniten nuorten aikuisten määrään ja ikärakenne painottuu entistä enemmän eläkeikäisten ikäluokkiin. Vanhimpien ikäluokkien osuudella väestöstä on suora korrelaatio sote-kustannuksiin. Väestöryhmien määrien muutokset vaikuttavat myös palvelutuotannon kysyntään ja tarpeeseen. Yleinen taloudellinen tilanne vaikuttaa yritystoimintaan vuokrattavien tilojen käyttöasteeseen, yritysten toimintaedellytyksiin ja sitä kautta kunnan antamien takausten realisoitumisriskeihin.

Työmarkkinatuen maksuosuuden siirto valtiolta kunnille ja pitkäaikaistyöttömien aktivointivelvoite aiheuttavat huomattavia lisäkuluja, joita ei ole täysimääräisesti korvattu kunnille. Valtionosuusuudistus vähentää valtion rahoitusosuutta ja myös sitä kautta aiheuttaa toiminnan sopeuttamistarvetta seuraavien vuosien aikana.

Sosiaali- ja terveystoimen uudistukseen liittyvä kunnan rahoitusvelvoitteen mahdollinen siirtyminen lähivuosina valtiolle muuttaa kunnan rahoitusrakenteen perusteellisesti.

Vuosien 2018-2019 taloudellinen selviytyminen on sidoksissa kahteen tekijään, sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottajan Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymän taloudelliseen onnistumiseen sekä valtionosuuksien määrän kehitykseen tehdyn valtionosuusuudistuksen jälkeen.

Sosiaali- ja terveyspalvelut muodostavat vuosibudjetilla mitattuna yli puolet kunnan palveluntuotannosta. Mahdolliset ylitykset aiheuttavat peruskunnalle välittömiä rahoitus- ja maksuvaikeuksia.

1.8 Arvio Tammelan kunnan tulevasta kehityksestä

Kunnan verotulot ovat alkuvuonna 2019 toteutuneet vuotta 2018 matalampina, esim. kunnallisveroa on helmikuuhun 2018 mennessä kertynyt 1,87 % edellisvuotista vähemmän.

1.9 Kunnan sisäinen valvonta

Yleisohjeen sisäisestä valvonnasta (hyväksytty kunnanvaltuustossa 11.6.2007) mukaan sisäisen valvonnan osa-alueet ovat sisäinen tarkkailu ja sisäinen tarkastus sekä luottamushenkilöiden toteuttama seuranta. Sisäisen valvonnan tehtävänä on kirjanpidon ja muiden informaatiojärjestelmien oikeellisuuden, luotettavuuden ja tarkoituksenmukaisuuden varmistaminen, varojen huolellisen ja taloudellisen hoidon turvaaminen, erehdysten, virheiden ja väärinkäytösten ennaltaehkäisy ja toteaminen, toiminnan tuloksellisuuden edistäminen ja riskien tunnistaminen, ennaltaehkäisy ja hallinta.

Sisäinen tarkkailu on osa kunnan johtamista ja jatkuvaa toimintaa. Sisäinen tarkkailu kytkeytyy kunnan tavanomaisiin toimintarutiineihin ja jokainen osasto ja yksikkö ovat vastuussa oman toimintansa riittävästä sisäisestä tarkkailusta. Kukin lautakunta sekä esimies vastaavat sisäisestä valvonnasta johtamansa toiminnan osalta. Sisäinen valvonta voi olla ennalta ohjaavaa, toimintarutiineihin sisältyvää tai jälkikäteen tapahtuvaa.

Riskienhallinnan osalta kunnanhallitus on hyväksynyt 19.6.2006 riskienhallintaohjeet. Kunnanvaltuuston hyväksymät perusteet kunnan sisäisestä valvonnasta ja kokonaisvaltaisesta riskienhallinnasta tulivat voimaan 1.1.2016 alkaen.

Tammelan kunnan konserniohjeet on hyväksytty kunnanvaltuustossa 15.12.2008 ja niiden pohjalta kunnanhallitus on 2.2.2009 päättänyt mm. seuraavaa:

- järjestää konsernijohton ja tiettyjen tytär- ja osakkuusyhteisöjen ja kuntakonserniin kuulumattomien yhteisöjen kanssa vuosittain yhden tavoite- ja talousarviokeskustelun/ kumppanuusneuvottelun kunnan ja tytäryhteisön toiminnan ja suunnitelmien yhteensopivuuden varmistamiseksi sekä toiminnallisten ja taloudellisten tavoitteiden saavuttamisen edistämiseksi
- kutsua tiettyjen yhteisöjen eri toimielimiin Tammelan kunnasta valitut edustajat yhteiseen palaveriin, jossa sovitaan tarkemmin sekä edustajien keskinäisestä yhteydenpidosta että edustajien yhteydenpidosta konsernijohtoon päin
- kiinnittää tytäryhteisön huomiota soveltuvilta osiltaan kunnan riskienhallintaohjeen noudattamiseen.

1.10 Vesihuollon eriyttäminen

Vesihuoltolain 22.8.2014/681 muututtua 1.9.2014 Tammelan kunnan vesihuoltolaitoksesta muodostettiin 1.1.2015 kirjanpidollinen taseyksikkö. Samassa yhteydessä hulevesiverkon ylläpitokulut, suunnitelman mukaiset poistot ja sen hetkinen pääoma (1 334 817 euroa) siirrettiin yhdyskuntatekniikan palvelualueeseen.

Jatkossa vesihuoltolaitoksen osalta noudatetaan tasejatkuvuutta. Sille laaditaan tilikausittain kirjanpitolain mukainen toimintakertomus, tase, tuloslaskelma ja rahoituslaskelma sekä niiden liitteet. Liiketoiminnan eriyttämisestä annetun suosituksen mukaisesti vesihuoltolaitoksella on silti edelleen oma tehtäväalue käyttötalousosassa.

Tammelan kunnan sekä vesihuoltolaitoksen tuloslaskelmat sisältävät korvauksen peruspääomasta (= kunnan vesihuoltolaitoksen toimintaan sijoittama pääoma). Vuonna 2018 peruspääomasta perittiin 0,5 prosentin korkoa.

1.11 Talousarvion sitovuus

Käyttötalousosassa määrärahat osoitetaan tehtävittäin siten, että netto on sitova. Jos tavoite hyväksytään talousarvioon, se sitoo valtuustoa alempia viranomaisia samalla tavoin kuin määräraha. Talousarvioon hyväksytään sitoviksi toiminnan mitattavissa olevat tavoitteet poikkihallinnollisten kehittämisohjelmien mukaisesti. Tavoitteita määriteltäessä ei ole eroteltu erikseen sitovia ja muita tavoitteita.

Investointiosan määrärahat osoitetaan toimitelille hankeryhmittäin ja hankkeittain siten, että netto on sitova. Mikäli investointiryhmän kustannusarvio ylittää hankekohtaisen rajan, sitoo määräraha toimitelintä hankekohtaisesti.

Hankekohtaiset rajat ovat seuraavat:

- atk-ohjelmat ja muut pitkävaikutteiset menot 20 000 €
- irtaimisto 20 000 €
- arvopaperit ja muut pitkävaikutteiset sijoitukset 100 000 €
- yhdyskuntarakentaminen 100 000 €
- talonrakentaminen 100 000 €

Hankekohtaisten investointien osalta kustannusarvion sisällä tapahtuvat vaihtelut eri suunnitelmavuosien välillä ovat sallittuja.

Tavoitteiden toteutuminen, resurssien käytön ja toiminnan tuloksellisuuden toteutumisen seuranta tapahtuu ja esitetään toimintakertomuksessa ja talousarvion toteutumisvertailussa. Lisäksi tehdään kvartaaleittain osavuositarkastukset, jotka annetaan kunnanvaltuustolle tiedoksi.

Lautakuntien tulee seurata tavoitteidensa toteutumista kvartaaleittain ja laatia siitä kirjalliset raportit sekä käsitellä ne lautakunnassa mahdollisia toimenpiteitä varten.

Talousarvioon tehtävistä muutoksista päättää valtuusto. Talousarvion muutosten esittämisoikeus ja -velvollisuus koskee samalla tavoin sekä määrärahoja että tavoitteita (sitovat tavoitteet). Talousarvio-muutokset on pyrittävä tekemään talousarviovuoden aikana välittömästi, kun muutostarve on tiedossa.

1.12 Valtuustotasoin arviointi

Arviointi on oleellinen osa kunnan johtamisjärjestelmää sekä toiminnan ja palvelujen kehittämisen väline. Arvioinnin tuloksena tehtävät johtopäätökset ohjaavat toimintaa, vaikuttavat uusien tavoitteiden asettamiseen tai entisten tarkistamiseen. Arvioinnin tehtävänä valtuustotasolla on osoittaa strategioiden tarkistamisen tarpeet ja kehittämisen kohteet. Arviointi on osa kunnan jatkuvaa kehittämisprosessia. Kunnallisen arvioinnin tärkein osa on kunnanvaltuuston asettamat tavoitteet ja niiden arviointi. Tavoitteiden lähtökohdina ovat kunnan strategiat. Kuntalaissa 410/2015 edellytetään, että kuntakonsernille asetetaan toiminnan ja talouden keskeiset tavoitteet ja esittämään toimintakertomuksessa selvityksen tavoitteiden toteutumisesta riittävän kuvan saamiseksi kunnan toiminnasta ja tavoitteista. Kirjanpitolautakunnan kuntajaosto on antanut ohjeet konsernitilinpäätöksen laatimisesta (2015).

Arvioinnin ydin on arvottaminen eli sen osoittaminen, onko jokin asia hyvin vai huonosti, arvokas vai arvon, hyödyllinen vai hyödytön. Kunnallisessa palvelutoiminnassa koko järjestelmän olemassaolon tarkoitus on kansalaisten peruspalveluista huolehtiminen ja hyvinvointiyhteiskunnan rakenteiden tuloksellinen toiminta. Peruskysymys kunnallisen toiminnan ja tuotettujen palveluiden arvioinnissa on, kuinka hyvin kunta onnistuu tehtäviensä hoitamisessa ja järjestämisessä.

Tarkastuslautakunnan tehtävänä on valtuuston asettamien toiminnallisten ja taloudellisten tavoitteiden toteutumisen arviointi. Tarkastuslautakunta suorittaa arviointinsa vertaamalla rinnakkain valtuuston hyväksymää talousarviota, kunnanhallituksen allekirjoittamassa tilinpäätöksessä olevaa toimintakertomusta sekä omia havaintojaan. Arviointikertomuksen käsittely ja tavoitteiden saavuttamisen arviointi kunnanvaltuustossa on tärkeä osa valtuuston suorittamaa tavoitteellista johtamista. Tilinpäätös, tilintarkastuskertomus ja arviointikertomus esitetään samassa kokouksessa.

Vuonna 2016 Tammelassa otettiin käyttöön kasvavan ja kehittyvän kunnan strategia. Strategian keskeisiä tavoitteita ovat mm. kunnan asukasluvun nostaminen ja elinkeinoelämän vahvistaminen. Strategia koostuu neljästä kehitysohjelmasta, jotka läpäisevät kunnan toimialoja poikkihallinnollisesti. Strategian toteuttamista tukee uudistettu organisaatorakenne, jossa toiminnot jakautuvat kolmeen palvelualueeseen.

Talousarvion tavoitteiden toteutumista seurataan valtuustotasolla kvartaaleittain kolmen osavuositauksen ja kunnan tilinpäätöksen yhteydessä. Osavuositarkastus laaditaan neljännesvuosittain siten, että siinä seurataan talousarviossa asetettujen toiminnallisten tavoitteiden toteutumista määrärahasuorituksen lisäksi.

Kunnan toimintakertomuksessa kuluneelta tilikaudelta esitellään sekä toiminnallisten että taloudellisten tavoitteiden toteutuminen samalla tasolla kuin talousarviossakin. Tilinpäätös, jossa toimintakertomus muodostaa tärkeän osan, allekirjoitetaan kunnanhallituksessa seuraavan vuoden maaliskuun loppuun mennessä. Tilinpäätös on tuotava kunnanvaltuuston käsittelyyn kuntalain mukaisesti viimeistään kesäkuussa.

Tämän lisäksi arviointia suoritetaan pitkittäisvertailuna eli kunnan talous- ja muita tietoja seurataan myös pidemmältä aikaväliltä aikasarjoina yms.

Arviointi tuottaa tietoa valtuutetuille itselleen, kuntalaisille, kunnan viranhaltijoille ja työntekijöille sekä ympäröivälle yhteiskunnalle siitä, miten kunta tehtävissään on onnistunut tai edistynyt. Arviointi on parhaimmillaan systemaattinen prosessi, joka tuottaa oikeaa, luotettavaa ja ajankohtaista tietoa kunnan tehtävän tai yksittäisen toiminnon tilasta sellaisenaan tai suhteessa asetettuihin tavoitteisiin. Ottaen huomioon valtuuston roolin kunnan keskeisten tavoitteiden asettajana ja strategioiden määrittäjänä, tulee arvioinnin valtuustotyöskentelyssä painottua erityisesti etukäteisarviointiin ja toiminnan aikaiseen arviointiin.

Arviointi kuuluu olennaisesti myös lautakuntien tehtäviin ja ne seuraavat tavoitteita tarkemmalla tasolla kuin valtuusto. Lautakunnat raportoivat tavoitteiden saavuttamisesta kunnanhallitukselle, joka muokkaa niistä oman kertomuksensa valtuustolle.

Palvelualueilla tapahtuvaa toimintojen arviointia toteutetaan kunnallisen työmarkkinalaitoksen kunnallisen palvelutoiminnan tuloksellisuusarvioinnista antaman suosituksen pohjalta. Palvelualuekohtaisessa toimintojen arvioinnissa keskeisellä sijalla ovat arviointikeskustelut palvelualueen palaverissa ja kehityskeskusteluissa.

2 LASKELMAT ja TUNNUSLUVUT

2.1 Tuloslaskelma ja sen tunnusluvut

Tilikauden tuloksen muodostumista kuvataan tuloslaskelman ja siitä laskettavien tunnuslukujen avulla.

TULOSLASKELMA

Ulkoiset, 1 000 €	2018	2017
Toimintatuotot	4 431	4 273
Toimintakulut	-36 348	-36 366
Valmistus omaan käyttöön	37	85
Toimintakate	-31 880	-32 008
Verotulot	21 177	22 060
Valtionosuudet	11 585	12 299
Rahoitustuotot ja -kulut		
Korkotuotot	2	6
Muut rahoitustuotot	21	20
Korkokulut	-46	-57
Muut rahoituskulut		
Vuosikate	859	2 320
Poistot ja arvonalentumiset	-2 044	-2 036
Satunnaiset tuotot		
Tilikauden tulos	-1 185	284
Tilinpäätössiirrot	113	117
Tilikauden ylijäämä (alijäämä)	-1 072	401

Toimintakate ilmoittaa paljonko toimintamenoista jää katettavaksi verotuloilla ja valtionosuuksilla.

Vuosikate osoittaa tulo-rahoituksen, joka jää käytettäväksi investointeihin, sijoituksiin ja lainan lyhennyksiin. Vuosikatetta tulee arvioida sekä tuloksen muodostumisen, että rahoituksen riittävyyden kannalta. Tuloslaskelmassa vuosikatteen on katettava poistot eli pitkävaikutteisten tuotannontekijöiden käytöstä aiheutuneet kustannukset. Rahoituslaskelmassa vuosikatteen riittävyyttä arvioidaan ensisijaisesti investointien ja lainanlyhennysten suhteen.

Tilikauden tulos on tilikaudelle jaksotettujen tulojen ja menojen erotus, joka lisää tai vähentää kunnan omaa pääomaa. Tilikauden tuloksen jälkeen esitettävät erät ovat poistoero- ja tuloksenkäsittelyeriä.

Tuloslaskelman tunnusluvut	2014	2015	2016	2017	2018
Toimintatuotot/toimintakulut, %	12,0	11,7	11,5	11,8	12,2
Vuosikate/ poistot, %	78,0	103,6	95,8	113,9	42,0
Vuosikate, €/asukas	426,1	330,7	313,4	376,9	141,5

Toimintatuotot prosenttia toimintakuluista:

= $100 \times \text{Toimintatuotot} / (\text{Toimintakulut} - \text{Valmistus omaan käyttöön})$

Tunnusluku osoittaa, paljonko toiminnan kuluista saadaan katetuksi palvelusuoritteiden myynti- ja maksutuloilla sekä muilla varsinaisen toiminnan tuloilla.

Vuosikate prosenttia poistoista:

= $100 \times \text{Vuosikate} / \text{Poistot ja arvonalentumiset}$

Kun vuosikate/poistot -tunnusluvun arvo on 100 %, oletetaan kunnan tai kuntayhtymän tulorahoituksen olevan riittävä. Oletusta voidaan kuitenkin pitää pätevänä vain, jos poistot ja arvonalentumiset vastaavat kunnan keskimääräistä vuotuista investointitasoa. Investoinneilla tarkoitetaan tällöin poistonalaisten investointien omahankintamenoa, joka saadaan vähentämällä hankintamenoa valtionosuudet ja muut rahoitusosuudet

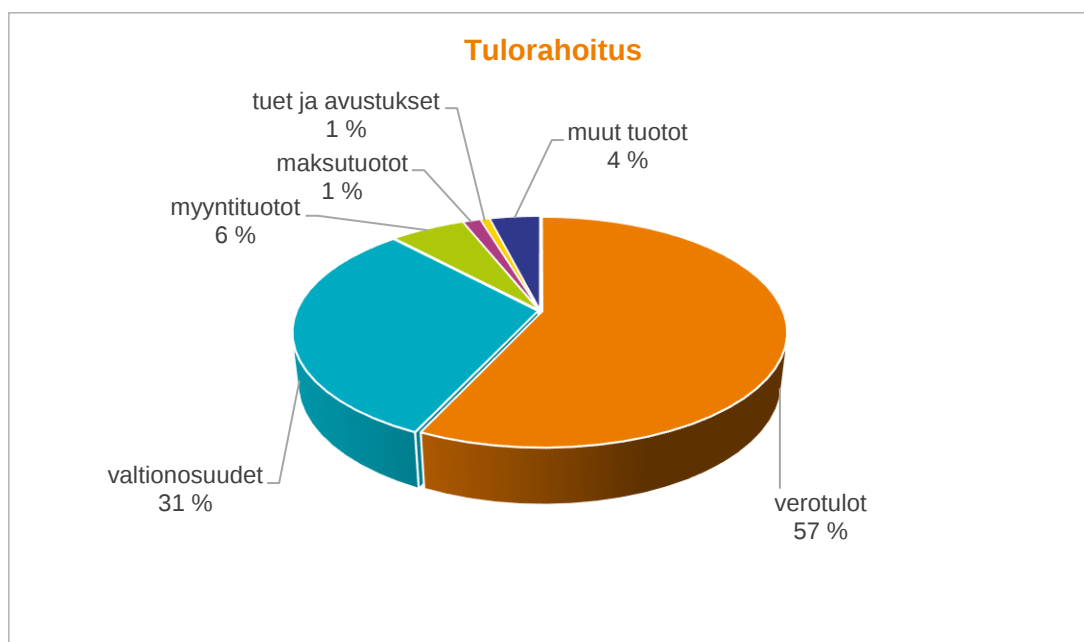
Vuosikate €/asukas:

= $\text{Vuosikate} / \text{Asukasmäärä tilikauden lopussa}$

Tulorahoituksen kehitys

Ulkoiset, 1000 €	2014	2015	2016	2017	2018	muutos
Toimintatuotot	4 201	4 215	4 155	4 273	4 431	3,7 %
Verotulot	20 405	20 869	20 708	22 060	21 177	-4,0 %
Valtionosuudet	13 221	12 932	13 111	12 299	11 585	-5,8 %
Tulorahoitus yhteensä	37 826	38 016	37 974	38 632	37 193	-3,7 %

Kunnan ulkoinen tulorahoitus

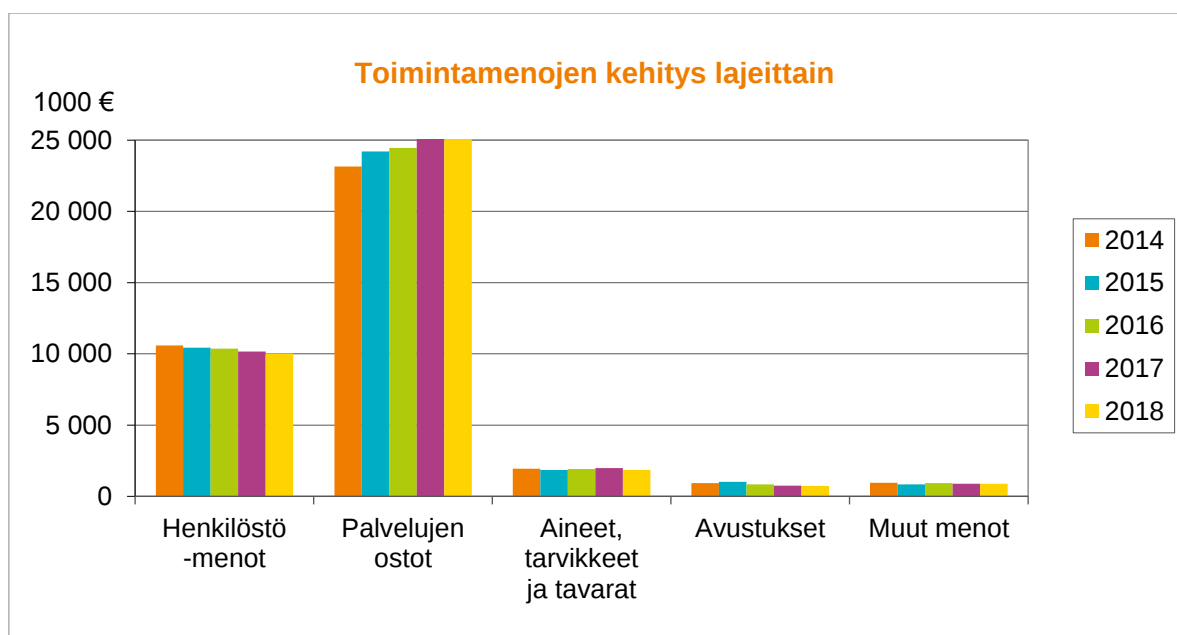

Kunnan tulorahoituksen kehitys kokonaisuutena oli kertomusvuonna laskeva, 3,7 prosenttia. Eri tulolajeista kunnan laskuttamat toimintatuotot nousivat edellisestä vuodesta 3,7 prosenttia. Verotuotot laskivat 4 prosenttia. Verotulokehitykseen vaikutti asukasmäärän jatkuva väheneminen sekä kunnan asukkaiden ikärakenteesta johtuvat tekijät, joilla on vaikutusta myös valtionosuuksiin. Valtionosuudet vähenivät 5,8 prosenttia, joka on seurausta vuonna 2015 tapahtuneen valtionosuusjärjestelmän uudistuksesta. Valtionosuusjärjestelmän kriteereitä ja painotuksia muutettiin, joka johtaa yhä väheneviin valtionosuuksiin mm. Tammelan asukasluvun ja ikäjakauman vuoksi. Tulorahoituksen kehitys on huolestuttavaa ajatellen tulevien vuosien muutoksia kuntakentässä.

Toimintamenot

Ulkoiset ja sisäiset, 1000 €	2014	2015	2016	2017	2018	muutos
Henkilöstömenot	10 593	10 440	10 368	10 163	10 030	-1,3 %
Palvelujen ostot	23 159	24 213	24 448	25 110	25 333	0,9 %
Aineet, tarvikkeet ja tavarat	1 933	1 847	1 925	1 978	1 855	-6,2 %
Avustukset	936	1 008	829	755	737	-2,3 %
Muut menot	961	830	928	884	889	0,6 %
Toimintamenot	37 582	38 338	38 498	38 889	38 845	-0,1 %

Henkilöstömenojen kehitystä arvioidaan tarkemmin henkilöstökertomuksessa 2018.

Kunnan kokonaismenot laskivat kertomusvuonna yhteensä 0,1 prosenttia. Menojen kehitys oli siis varsin maltillista. Henkilöstömenot laskivat 1,3 prosenttia. Tämä aiheutui osaksi kilpailukyky sopimuksen mukaisesta lomapalkkojen leikkauksesta. Henkilöstömenojen kehitys on jo useamman vuoden ollut varsin maltillista ja suunta on ollut aleneva.

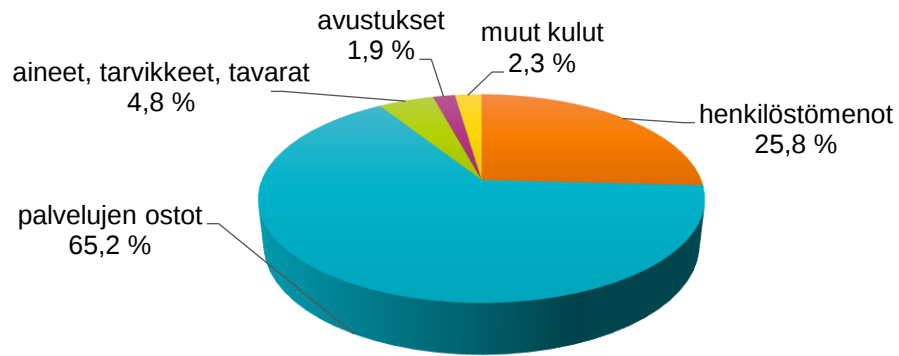
Palvelujen ostot kasvoivat yhteensä 0,9 prosenttia. Tähän ryhmään sisältyvät mm. sosiaali- ja terveyspalvelut, jotka hankitaan Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymältä. Sosiaalipalveluiden menot laskivat 0,5 prosenttia edellisestä vuodesta. Terveyspalveluiden menot kasvoivat viime vuonna 4,6 prosenttia.

Aine-, tarvike- ja tavaraostot laskivat 6,2 prosenttia.

Avustukset pienenivät 2,3 prosenttia. Tähän ryhmään kirjataan mm. työmarkkinatuen kuntaosuudet. Niiden osalta saavutettiin Intro-työpajan aktiivisten toimien ansiosta yli 17 000 euron säästöt edelliseen vuoteen verrattuna.

Muut menot kuluryhmän menot sen sijaan kasvoivat 0,6 prosenttia.

Toimintamenojen jakaantuminen

Toimintamenoista palvelujen ostoilla on hallitseva asema, 65,2 prosenttia. Palvelujen ostoista valtaosa on Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymältä hankittavia sosiaali- ja terveyspalveluja. Niiden osuus on kokonaismenoista 53,8 prosenttia. Omien henkilöstömenojen osuus kokonaismenoista on reilu neljännes.

2.2 Rahoituslaskelma ja sen tunnusluvut

Toiminnan rahoitusta tilikauden aikana tarkastellaan rahoituslaskelman ja siitä laskettavien tunnuslukujen avulla.

RAHOITUSLASKELMA

ulkoiset, 1 000 €

2018 2017

Toiminnan rahavirta

Vuosikate	859	2 321
Tulorahoituksen korjauserät	-92	-54

Investointien rahavirta

Investointimenot	-1 952	-2 131
Rahoitusosuudet investointeihin	110	126
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutustulot	87	90

Toiminnan ja investointien rahavirta -988 352

Rahoituksen rahavirta

Antolainauksen muutokset		
Antolainasaamisten vähennys		133
Lainakannan muutokset		
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	-697	-847
Lyhytaikaisten lainojen muutos	700	300
Oman pääoman muutokset		
Muut maksuvalmiuden muutokset	165	629

Rahoituksen rahavirta 168 215

RAHAVAROJEN MUUTOS -820 567

Kassavarat 31.12.	187	1 007
Kassavarat 1.1.	1 007	440

Rahoituslaskelman tunnusluvut	2014	2015	2016	2017	2018
Investointien tulorahoitus, %	79,8	98,1	128,0	115,7	46,6
Toiminnan ja investointien rahavirta ja sen kertymä 5 vuodelta, 1 000 €	-4 867	-3 870	-3 597	-229	314,8
Lainanhoitokate	3,3	2,3	2,9	2,6	1,2
Kassan riittävyys, pv	2,3	1,2	4,0	9,3	1,8

Investointien tulorahoitus, %:

= $100 \times \text{Vuosikate} / \text{Investointien omahankintameno}$

Investointien tulorahoitusprosentti osoittaa, kuinka suuri osa investoinneista on rahoitettu vuosikatteella.

Toiminnan ja investointien rahavirran kertymä 5 vuodelta, 1.000 euroa

= *Toiminnan ja investointien rahavirta - välituloksen tilinpäätösvouden ja neljän edellisen vuoden kertymä (rahoituslaskelmasta)*

Investointien omarahoitusvaatimus täyttyy, jos kertymä viimeksi päättyneenä tilinpäätösvoonna on positiivinen. Toiminnan ja investointien rahavirran kertymä ei saisi muodostua pysyvästi negatiiviseksi.

Lainanhoitokate:

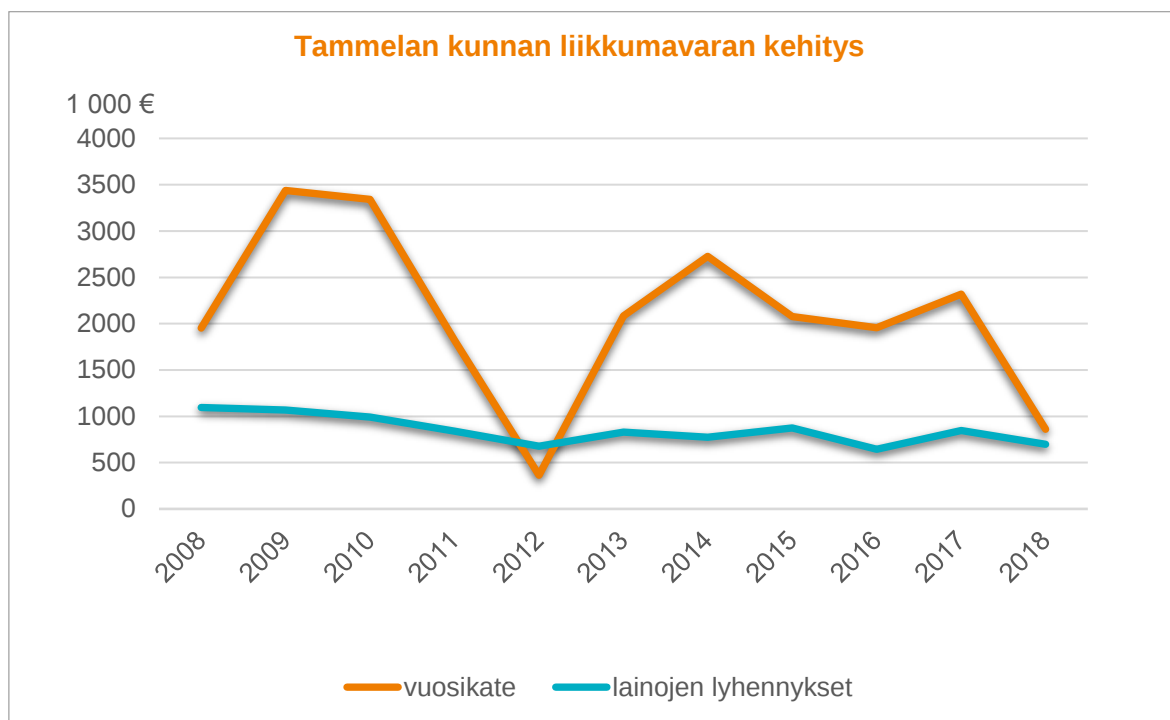
= $(\text{Vuosikate} + \text{Korkokulut}) / (\text{Korkokulut} + \text{Lainanlyhennykset})$

Lainanhoitokate kertoo tulorahoituksen riittävyyden vieraan pääoman korkojen ja lyhennysten maksuun. Tulorahoitus riittää lainojen hoitoon, jos tunnusluku on 1 tai suurempi. Kun tunnusluvun arvo on alle 1, joudutaan vieraan pääoman hoitoon ottamaan lisälainaa, realisoimaan kunnan omaisuutta tai vähentämään rahavaroja. Kunnan lainanhoitokyky on hyvä, kun tunnusluvun arvo yli 2, tyydyttävä kun tunnusluku on 1-2 ja heikko kun tunnusluvun arvo jää alle yhden.

Kassan riittävyys (pv):

= $365 \text{ pv} \times \text{Rahavarat } 31.12. / \text{Kassasta maksut tilikaudella}$

Tunnusluku ilmaisee, monenko päivän kassasta maksut voidaan kattaa kunnan rahavaroilla.

2.3 Tase ja sen tunnusluvut

VASTAAVAA	2018	2017
PYSYVÄT VASTAAVAT	38 158	38 444
Aineettomat hyödykkeet	107	121
Tietokoneohjelmistot	53	32
Muut pitkävaikutteiset menot	54	89
Aineelliset hyödykkeet	30 082	30 354
Maa- ja vesialueet	4 113	4 138
Rakennukset	16 499	16 942
Kiinteät rakenteet ja laitteet	8 644	8 366
Koneet ja kalusto	629	739
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat	197	169
Sijoitukset	7 969	7 969
Osakkeet ja osuudet	7 816	7 816
Muut saamiset	56	56
Muut lainasaamiset	97	97
TOIMEKSIANTOJEN VARAT	95	100
Valtion toimeksiannot		
Lahjoitusrahastojen erityiskatteet	95	100
VAIHTUVAT VASTAAVAT	1 426	2 197
Vaihto-omaisuus	51	51
Valmiit tuotteet	51	51
Saamiset	1 188	1 138
Pitkäaikaiset saamiset	0	0
Myyntisaamiset		
Lainasaamiset		
Muut saamiset		0
Lyhytaikaiset saamiset	1 188	1 138
Myyntisaamiset	788	719
Lainasaamiset	69	87
Muut saamiset	268	246
Siirtosaamiset	63	86
Rahat ja pankkisaamiset	187	1 008
VASTAAVAA YHTEENSÄ	<u>39 679</u>	<u>40 741</u>

VASTATTAVAA	2018	2017
OMA PÄÄOMA	24 049	25 135
Peruspääoma	14 943	14 943
Arvonkorotusrahasto	49	63
Muut omat rahastot	1 653	1 653
Edellisten tilikausien yli-/alijäämä	8 476	8 075
Tilikauden ylijäämä	-1 072	401
POISTOERO JA VAPAAEHTOISET VARAUKSET	3 412	3 525
Poistoero	2 962	3 075
Vapaaehtoiset varaukset	450	450
PAKOLLISET VARAUKSET	5	80
Muut pakolliset varaukset	5	80
TOIMEKSIANTOJEN PÄÄOMAT	875	882
Lahjoitusrahastojen pääomat	795	793
Muut toimeksiantojen pääomat	80	89
VIERAS PÄÄOMA	11 338	11 119
Pitkäaikainen	3 450	4 205
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	3 256	3 883
Saadut ennakot	0	30
Ostovelat	194	292
Lyhytaikainen	7 888	6 914
Joukkovelkakirjalainat	4 200	3 500
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	627	697
Saadut ennakot	31	23
Ostovelat	1 271	1 328
Muut velat	313	172
Siirtovelat	1 446	1 194
VASTATTAVAA YHTEENSÄ	<u>39 679</u>	<u>40 741</u>

	2014	2015	2016	2017	2018
Omavaraisuusaste, %	67,6	70,3	70,0	70,4	69,3
Suhteellinen velkaantuneisuus, %	31,7	30,1	30,4	28,6	30,4
Velat ja vastuut käyttötuloista, %	-	-	-	28,7	30,4
Kertynyt ylijäämä (alijäämä), 1 000 €	8 003	7 839	8 075	8 476	7 404
Kertynyt ylijäämä (alijäämä), €/asukas	1 251	1 248	1 294	1 376	1 220
Lainakanta 31.12., 1000 €	7 746	8 371	8 627	8 080	8 083
Lainat, €/asukas	1 211	1 333	1 382	1 313	1 331
Lainasaamiset 31.12., 1 000 €	230	230	230	97	97

Vuoden 2018 lainakannassa on mukana 4,2 milj. euroa korollista lyhytaikaista kassalainaa.

Taseesta laskettavat tunnusluvut kuvaavat kunnan omavaraisuutta, rahoitusvarallisuutta ja velkaisuutta.

Omavaraisuusaste, %:

$$= 100 \times (\text{Oma pääoma} + \text{Poistoero ja vapaaehtoiset varaukset}) / (\text{Koko pääoma} - \text{Saadut ennakot})$$

Omavaraisuusaste mittaa kunnan vakavaraisuutta, alijäämän sietokykyä ja sen kykyä selviytyä sitoumuksista pitkällä tähtäyksellä. Omavaraisuuden hyvänä tavoitetasona voidaan noin 70 %:n omavaraisuutta. 50 %:n tai sitä alempi omavaraisuusaste merkitsee kuntataloudessa merkittävän suurta velkarasitetta. Omavaraisuusaste on koko kuntasektorille keskimäärin 60,2 % (2015, VM).

Suhteellinen velkaantuneisuus, %:

$$= 100 \times (\text{Vieras pääoma} - \text{Saadut ennakot}) / \text{Käyttötulot}$$

Suhteellinen velkaantuneisuusprosentti kertoo, kuinka paljon kunnan käyttötuloista tarvittaisiin vieraan pääoman takaisinmaksuun. Se on omavaraisuusastetta käyttökelpoisempi tunnusluku kuntien välisessä vertailussa, koska pysyvien vastaavien hyödykkeiden ikä, niiden arvostus tai poistomenetelmä ei vaikuta tunnusluvun arvoon.

Mitä pienempi tunnusluvun arvo on, sitä paremmat mahdollisuudet kunnalla on selviytyä velan takaisinmaksusta tulorahoituksella. Suhteellinen velkaantuneisuus on koko kuntasektorilla keskimäärin noin 54,9 % (2015, VM).

Velat ja vastuut prosenttia käyttötuloista, %

$$= 100 \times (\text{Vieras pääoma} - \text{Saadut ennakot} + \text{Vuokravastuut}) / \text{Käyttötulot}$$

Tunnusluku kertoo, kuinka paljon kunnan käyttötuloista tarvittaisiin vieraan pääoman takaisinmaksuun, silloin kun vieraaseen pääomaan rinnastetaan myös vuokravastuut.

Kertynyt ylijäämä (alijäämä)

$$= \text{edellisten tilikausien ylijäämä (alijäämä)} + \text{Tilikauden ylijäämä (alijäämä)}$$

Luku osoittaa, paljonko kunnalla on kertynyt ylijäämää tulevien vuosien liikkumavarana, tai paljonko on kertynyt alijäämää, joka on katettava tulevina vuosina.

Kertynyt ylijäämä (alijäämä), €/asukas

$$= (\text{edellisten tilikausien ylijäämä (alijäämä)} + \text{Tilikauden ylijäämä (alijäämä)}) / \text{Asukasmäärä}$$

Luku osoittaa asukaskohtaisen kertyneen ylijäämän tai katettavan kertyneen alijäämän määrän. Asukasmääränä käytetään tilinpäätösvouden päättymispäivän mukaista kunnan asukasmäärää.

Lainakanta 31.12.

= *Vieras pääoma - (Saadut ennakot + Ostovelat + Siirtovelat + Muut velat)*

Lainakannalla tarkoitetaan korollista vierasta pääomaa.

Lainat €/asukas

= *lainakanta / asukasmäärä*

Lainasaamiset 31.12.

= *sijoituksiin merkityt jvk –lainasaamiset ja muut lainasaamiset*

Lainasaamisilla tarkoitetaan pysyviin vastaaviin merkittyjä antolainoja kunnan omistamien ja muiden yhteisöjen investointien rahoittamiseen

2.4 Kokonaistulot ja –menot

1000 €, ulkoiset

Tulot	€	Menot	€
<i>Toiminta</i>		<i>Toiminta</i>	
Toimintatuotot	4 431	Toimintakulut	36 348
Verotulot	21 177	- Valmistus omaan käyttöön	-37
Valtionosuudet	11 585	Korkokulut	46
Korkotuotot	2		
Muut rahoitustuotot	21		
Tulorahoituksen korjauserät		Tulorahoituksen korjauserät	
- Pysyvien vastaavien hyödykkeiden	-38	+/- Pakollisten varausten muutos	75
luovutustulot		- Pysyvien vastaavien myyntitappiot	-22
<i>Investoinnit</i>		<i>Investoinnit</i>	
Rahoitusosuudet investointimenoihin	110	Investointimenot	1 953
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden	87		
luovutustulot			
<i>Rahoitustoiminta</i>		<i>Rahoitustoiminta</i>	
Lyhytaikaisten lainojen lisäys	700	Pitkäaikaisten lainojen vähennys	697
Kokonaistulot yhteensä	38 075	Kokonaismenot yhteensä	39 060

2.5 Kuntakonsernin toiminta ja talous

2.5.1 Yhdistelmä konsernitilinpäätökseen sisältyvistä yhteisöistä

Kunnan, joka tytäryhteisöineen muodostaa kuntakonsernin, tulee laatia ja sisällyttää tilinpäätökseensä konsernitilinpäätös. Konsernitilinpäätös laaditaan konserniyhteisöjen taseiden ja tuloslaskelmien sekä niiden liitetietojen yhdistelmänä. Konsernitilinpäätökseen sisällytetään lisäksi konsernin rahoituslaskelma, jossa annetaan selvitys kuntakonsernin varojen hankinnasta ja niiden käytöstä tilikauden aikana.

Konsernitilinpäätöksen tavoitteena on selvittää ne varat, velat ja vastuut, joihin kunnalla on omistajuuteen tai sopimukseen perustuvaa määräysvaltaa.

Tilikauden konsernitilinpäätökseen yhdistellään tytäryhteisö:

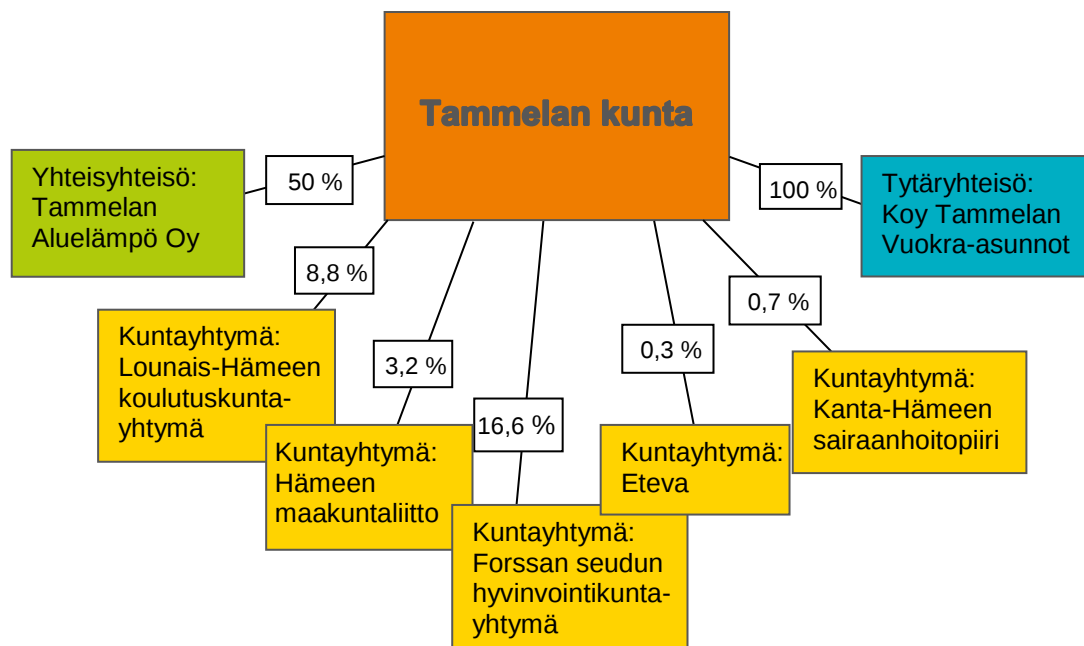
Kiinteistö Oy Tammelan Vuokra-asunnot

Seuraavat kuntayhtymät:

Lounais-Hämeen koulutuskuntayhtymä
Hämeen maakuntaliitto, kuntayhtymä
Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymä
Eteva, kuntayhtymä
Kanta-Hämeen sairaanhoitopiirin kuntayhtymä

Sekä yhteisyhteisö:

Tammelan Aluelämpö Oy

TAMMELA

www.tammela.fi

2.5.2 Konsernitilinpäätös ja sen tunnusluvut

Konsernin tuloslaskelma

(Lyhennetty, 1 000 €)	2018	2017
Toimintatuotot	25 911	25 371
Toimintakulut	-57 904	-57 302
Osuus osakkuusyhteisön voitosta/tappiosta	6	6
Toimintakate	-31 987	-31 925
Verotulot	21 177	22 060
Valtionosuudet	12 506	13 226
Rahoitustuotot ja -kulut		
Korkotuotot	1	5
Muut rahoitustuotot	32	30
Korkokulut	-109	-117
Muut rahoituskulut	-1	-1
Vuosikate	1 619	3 278
Poistot ja arvonalentumiset		
Suunnitelman mukaiset poistot	-3 258	-2 699
Arvonalentumiset		-4
Satunnaiset erät	6	20
Tilikauden tulos	-1 633	595
Tilinpäätössirrot	-11	-11
Laskennalliset verot		
Vähemmistöosuudet		
Tilikauden ylijäämä (alijäämä)	-1 644	584

Konsernituloslaskelman tunnusluvut

	2014	2015	2016	2017	2018
Toimintatuotot/toimintakulut, %	43,2	43,5	44,4	44,3	44,7
Vuosikate/ poistot, %	83,2	108,8	114,2	121,3	49,7
Vuosikate, €/asukas	527,3	451,0	501,4	532,4	266,7

Konsernin toiminta prosentti toimintakuluista (%):

$$= 100 \times \text{Toimintatuotot} / \text{Toimintakulut}$$

Tunnusluku kuvaa maksurahoituksen osuutta toimintamenoista.

Konsernin vuosikate prosenttia poistoista (%):

$$= 100 \times \text{Vuosikate} / \text{Poistot}$$

Konsernin vuosikate €/asukas:

Konsernikohtainen tavoitearvo saadaan jakamalla keskimääräinen vuotuinen investointitaso emokunnan asukasmäärällä.

Konsernin rahoituslaskelma

(Lyhennetty, 1 000 €)	2018	2017
Toiminnan rahavirta		
Vuosikate	1 619	3 278
Satunnaiset erät	6	20
Tulorahoituksen korjauserät	-173	-29
Investointien rahavirta		
Investointimenot	-2 951	-3 839
Rahoitusosuudet investointeihin	110	126
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutustuotot	361	112
Toiminnan ja investointien rahavirta	-1 028	-332
Rahoituksen rahavirta		
Antolainojen muutokset		
Antolainasaamisten lisäykset	-97	36
Antolainasaamisten vähennykset	97	97
Lainakannan muutokset		
Pitkäaikaisten lainojen lisäys	365	1 204
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	-1 166	-1 254
Lyhytaikaisten lainojen muutos	700	300
Oman pääoman muutokset		-4
Muut maksuvalmiuden muutokset		
Toimeksiantojen varojen ja pääoman muutos	40	428
Vaihto-omaisuuden muutos	-7	23
Saamisten muutos	-320	349
Korottomien velkojen muutos	259	-111
Rahoituksen rahavirta	-129	1 068
RAHAVAROJEN MUUTOS	-1 157	736
Rahavarat 31.12.	580	1 736
Rahavarat 1.1.	1 737	1 000
Rahavarojen muutos	-1 157	736

Konsernin rahoituslaskelman tunnusluvut

	2014	2015	2016	2017	2018
Investointien tulorahoitus, %	86,0	79,2	114,9	88,3	57,0
Toiminnan ja investointien rahavirta ja sen kertymä 5 vuodelta, 1 000 €	-4 245	-4 395	-4 096	-1 183	-929
Lainanhoitokate	3,1	2,3	2,9	2,5	1,4
Kassan riittävyys, pv	2,7	4,2	5,2	10,1	3,4

Konsernin investointien tulorahoitus (%):

= $100 \times \text{Vuosikate} / \text{Investointien omahankintameno}$

Tunnusluku osoittaa tulorahoituksen osuuden investointien omahankintamenosta.

Konsernin toiminnan ja investointien rahavirta ja sen kertymä 5 vuodelta, €

= *Toiminnan ja investointien rahavirta – välituloksen tilinpäätösvuoden ja neljän edellisen vuoden kertymä (rahoituslaskelmasta)*

Konsernin lainanhoitokate:

= $(\text{Vuosikate} + \text{Korkokulut}) / (\text{Korkokulut} + \text{Lainanlyhennykset})$

Tunnusluku osoittaa konsernin tulorahoituksen riittävyyden vieraan pääoman korkojen ja lyhennysten maksuun.

Konsernin kassan riittävyys:

= $365 \text{ pv} \times \text{Rahavarat } 31.12. / \text{Kassasta maksut tilikaudella}$

Tunnusluku osoittaa, monenko päivän kassasta maksut voidaan kattaa konsernin kassavaroilla.

Konsernin tase

(lyhennetty, 1 000 €)

VASTAAVAA	2018	2017
PYSYVÄT VASTAAVAT	45 101	45 773
Aineettomat hyödykkeet	195	244
Aineettomat oikeudet	132	133
Muut pitkävaikutteiset menot	63	111
 Aineelliset hyödykkeet	41 862	42 487
Maa- ja vesialueet	4 432	4 428
Rakennukset	27 411	27 045
Kiinteät rakenteet ja laitteet	8 681	8 387
Koneet ja kalusto	1 030	1 387
Muut aineelliset hyödykkeet	5	5
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat	303	1 235
 Sijoitukset	3 044	3 042
Muut osakkeet ja osuudet	2 978	2 975
Muut saamiset	66	67
 TOIMEKSIANTOJEN VARAT	121	124
 VAIHTUVAT VASTAAVAT	4 836	5 604
Vaihto-omaisuus	149	142
 Saamiset	4 107	3 726
Pitkäaikaiset saamiset		
Lyhytaikaiset saamiset	4 107	3 726
 Rahat ja pankkisaamiset	580	1 736
 VASTAAVAA YHTEENSÄ	<u>50 058</u>	<u>51 501</u>

(lyhennetty, 1 000 €)

VASTATTAVAA	2018	2017
OMA PÄÄOMA	28 230	29 964
Peruspääoma	14 943	14 943
Arvonkorotusrahasto	83	97
Muut omat rahastot	1 717	1 717
Edellisten tilikausien yli-/alijäämä	13 131	12 623
Tilikauden ylijäämä	-1 644	584
VÄHEMMISTÖOSUUKSET	4	4
PAKOLLISET VARAUKSET		
Muut pakolliset varaukset	111	92
TOIMEKSIANTOJEN PÄÄOMAT	1 048	1 011
VIERAS PÄÄOMA	20 665	20 430
Pitkäaikainen korollinen vieras pääoma	8 987	9 821
Pitkäaikainen koroton vieras pääoma	55	35
Lyhytaikainen korollinen vieras pääoma	5 234	4 624
Lyhytaikainen koroton vieras pääoma	6 389	5 950
VASTATTAVAA YHTEENSÄ	50 058	51 501

Konsernitaseen tunnusluvut

	2014	2015	2016	2017	2018
Omavaraisuusaste, %	58,2	58,7	58,7	58,3	56,5
Suhteellinen velkaantuneisuus, %	32,6	33,9	33,6	33,6	34,5
Velat ja vastuut käyttötuloista, %	-	-	-	33,8	35,2
Kertynyt ylijäämä (alijäämä), 1 000 €	7 240	12 338	12 730	13 207	11 487
Kertynyt ylijäämä (alijäämä), €/asukas	1 132	1 964	2 040	2 145	1 892
Konsernin lainakanta 31.12., 1000 €	12 400	14 060	14 266	14 123	14 027
Konsernin lainat, €/asukas	1 938	2 238	2 286	2 294	2 310

Konsernin omavaraisuusaste (%):

$= 100 \times (\text{Oma pääoma} + \text{Vähemmistöosuus} + \text{Konsernireservi} + \text{Poistoero ja vapaaehtoiset varaukset}) / (\text{Koko pääoma} - \text{Saadut ennakot})$

Omavaraisuusaste mittaa konsernin vakavaraisuutta, alijäämään sietokykyä ja sen kykyä selviytyä sitoumuksista pitkällä tähtäyksellä.

Konsernin suhteellinen velkaantuneisuus (%):

$$= 100 * (\text{Vieras pääoma} - \text{Saadut ennakot} + \text{Vuokravastuut}) / \text{Käyttötulot}$$

Tunnusluku kertoo, kuinka paljon konsernin käyttötuloista tarvittaisiin vieraan pääoman takaisinmaksuun.

Velat ja vastuut prosenttia käyttötuloista, %

$$= 100 \times (\text{Vieras pääoma} - \text{Saadut ennakot}) / \text{Käyttötulot}$$

Tunnusluku kertoo, kuinka paljon kunnan käyttötuloista tarvittaisiin vieraan pääoman takaisinmaksuun, silloin kun vieraaseen pääomaan rinnastetaan myös vuokravastuut.

Konsernin kertynyt yli/alijäämä (€) ja kertynyt yli/alijäämä €/asukas

Tunnusluvut kertovat konsernitalouden tasapainon.

Konsernin lainakanta 31.12.

$$= \text{Vieras pääoma} - (\text{Saadut ennakot} + \text{Ostovelat} + \text{Siirtovelat} + \text{Muut velat})$$

Konsernin lainakannalla tarkoitetaan korollista vierasta pääomaa. Lainakantaan lasketaan tällöin koko vieras pääoma vähennettynä saaduilla ennakoilla sekä osto-, siirto- ja muilla veloilla.

Konsernin lainat €/asukas

$$= \text{konsernin lainakanta} / \text{kunnan asukasmäärä}$$

Konsernin lainasaamiset 31.12.

$$= \text{Sijoituksiin merkityt jvk -lainasaamiset ja muut lainasaamiset}$$

2.5.3 Kuntakonsernin tulevaisuuden näkymät

Kuntakonsernin merkittävimmät osat ovat osuudet kuntayhtymistä Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymä, Kanta-Hämeen sairaanhoitopiirin kuntayhtymä, Lounais-Hämeen koulutuskuntayhtymä, tytäryhtiö Koy Tammelan Vuokra-asunnot ja osakkuusyhtiö Tammelan Aluelämpö Oy.

Kertomusvuosi oli viides, jolloin Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymä vastasi sosiaalipalveluista. Terveyspalveluiden sopimusohjauksen osalta vuosi sujui taloussuunnitelman mukaisesti. Sosiaalipalveluiden osalta kunta joutui maksamaan lisäsuoritusta kuntayhtymälle. Sosiaalipalvelujen tuotteistaminen on vielä kehityksen alla. Hyvinvointikuntayhtymän tulevaisuus on myös si-doksissa tulevaan sote -uudistukseen.

Koy Tammelan Vuokra-asunnoilla on taseessaan merkittävästi velkaa. Yhtiön tuloskehitys on kuitenkin viime vuosina ollut varsin tyydyttävää. Yhtiön rakennuttama uusi vuokratervitalo valmistui vuonna 2018.

Osakkuusyhtiö Tammelan Aluelämpö Oy:llä on lämmön hankinnasta pitkäaikainen ostosopimus yhtiön toisen omistajan Vapo Oy:n kanssa. Vapo Oy:n toimesta uusittu pellettikäyttöinen lämpö-laitos on toiminut varsin hyvin. Yhtiön taloudellinen tila on vakaa.

3 TILIKAUDEN TULOKSEN KÄSITTELY JA TALOUDEN TASAPAINOTTAMIS-TOIMENPITEET

3.1 Tilikauden tuloksen käsittely ja talouden tasapainottamistoimenpiteet

Kunnanhallituksen on Kuntalain 115 §:n mukaan tehtävä toimintakertomuksessa tai sen antamisen yhteydessä esitys tilikauden tuloksen käsittelystä sekä talouden tasapainottamista koskevista toimenpiteistä.

Tilikauden tuloksella tarkoitetaan kunnan tuloslaskelman tulosta ennen varauksia ja rahastosiirtoja.

Tilikauden tulos on -1 185 147,26 euroa alijäämäinen. Kunnanhallitus esittää tilikauden tuloksen käsittelystä seuraavaa:

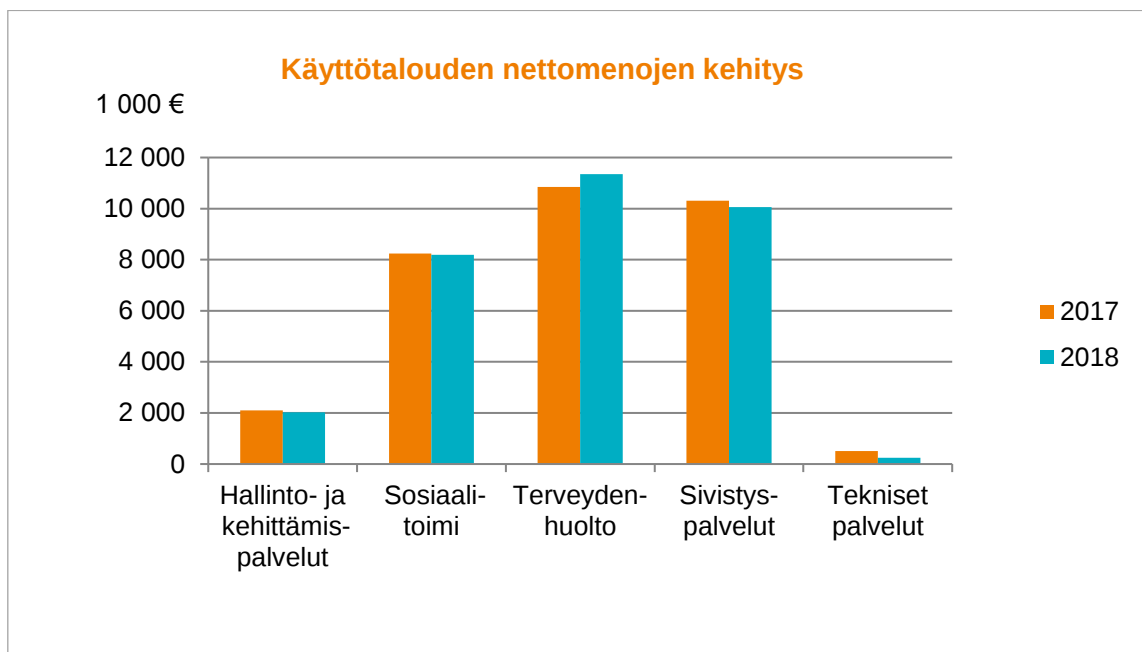
- tuloutetaan tehtyjä poistoeroja 112 910,46 euroa
- tilikauden alijäämä -1 072 236,80 euroa kirjataan taseen omaan pääomaan kohtaan edellisten tilikausien ylijäämä.

4 TOIMINNAN JA TALOUDEN TOTEUTUMINEN

4.1 Tavoitteiden toteutuminen

Käyttötalousnetto, kehitys palvelualueittain, 1 000 €

	2017	2018	muutos
Hallinto- ja kehittämispalvelut	2 105	2 027	-3,7 %
Sosiaalipalvelut	8 235	8 196	-0,5 %
Terveyspalvelut	10 846	11 350	4,6 %
Sivistyspalvelut	10 311	10 056	-2,5 %
Tekniset palvelut	511	251	-50,9 %
Käyttötalous yhteensä	32 008	31 880	-0,4 %

Käyttötalousnetto tehtävittäin

Käyttötalouden nettomenot v. 2018 olivat 31,9 milj. euroa, jossa on laskua edellisvuoteen 0,4 prosenttia. Hallinto- ja kehittämisspalvelut, sosiaalipalvelut, sivistyspalvelut sekä tekniset palvelut pienensivät nettomenojaan. Hallinto- ja kehittämisspalveluiden nettomenojen lasku oli 3,7 %, sivistyspalveluiden 2,5 % ja teknisten palveluiden 50,9 %. Sosiaalipalveluiden nettomenot pienensivät 0,5 %, sen sijaan terveystoimintaluiden nettomenot kasvoivat 4,6 %.

Terveystoimintaluiden menojen kasvu oli 503 950 euroa. Sivistyspalveluiden menovähennys oli 255 000 euroa, hallinto- ja kehittämisspalveluiden 78 000 euroa ja teknisten palveluiden 260 000 euroa. Menojen laskuun vaikuttivat mm. tiukka menokuri, maksujen nostot, henkilöstökulujen kehitys ja rakenteelliset uudistukset.

Kokonaisuutena ulkoiset toimintatuotot ylittivät muutetun talousarvion 213 132 eurolla. Talousarviota pienennettiin vuokra-, myynti- ja muiden tuottojen osalta. Ulkoiset toimintamenot ylittivät muutetun talousarvion 500 631 eurolla. Menojen osalta talousarvioon lisättiin henkilöstökuluja, muiden palvelujen ostoja sekä avustuksia. Näin muodostui toimintakate, joka oli 20 965 euroa heikompi kuin alkuperäisessä talousarviossa oli ennakoitu.

Kunnan verotulot alittivat alkuperäisen budjetoidun yhteensä 373 858,85 eurolla. Verotulojen kehitys oli arvioitua heikompi. Valtionosuudet ylittivät budjetoidun 28 819 eurolla. Valtionosuudet laskivat vuodesta 2017 peräti 822 381,41 euroa. Rahoitustuottojen ja -kulujen toteutuma oli 35 025,78 euroa arvioitua parempi.

Vuosikate oli 859 010 euroa, mikä on 112 106,38 euroa muutettua talousarviota heikompi.

Kunnan investointiosan nettomenot toteutuivat muutettuun talousarvioon nähden 63,3 prosenttisesti.

4.2 Kuntastrategian toteutuminen

4.2.1 Hallinto- ja kehittämispalvelut

Hallinnon ja talouden palvelualue

	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintatulot	423 457,00	440 421,31	16 964,31
Toimintamenot	-1 982 532,00	-1 923 310,53	
Määrärahamuutos	-81 919,00		
Toimintamenot yhteensä	-2 064 451,00	-1 923 310,53	141 140,47
Netto (toimintakate)	-1 640 994,00	-1 482 889,22	158 104,78

Poistot	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Poistot ja arvonalentumiset	63 353	49 840	28 933	87 417	29 822

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Asukasmäärä	6 281	6 241	6 156	6 300	6 071
Tarkastuspäivät	9	12	8	7	11
Kokoukset kpl/Kv	8	8	8	10	6
Kokoukset kpl/Kh	21	15	20	20	16
Henkilökuntamäärä	252	247	246	260	245
Työllistettyjä pitkäaikaistyöttömiä	12	18	23	13	21
Kuntalisä	5	3	1	2	1

Elinvoiman ja työllisyyden palvelualue

	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintatulot	150 550,00	136 430,53	-14 119,47
Toimintamenot	-721 243,00	-680 862,80	
Määrärahamuutos	-2 000,00		
Toimintamenot yhteensä	-723 243,00	-680 862,80	42 380,20
Netto (Toimintakate)	-572 693,00	-544 432,27	28 260,73

Poistot	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Poistot ja arvonalentumiset	10	8	7	5	5

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Maatilojen sukupolvenvaihdos	4	2	2	5	1
Peltoa viljelyksessä / ha	9 000	9 000	9 041	9 000	9 007
Toimivat maatilat	205	199	196	195	187
Peltoalaan perustuvat tukihakemukset	199	199	200	190	186
Luopumistukihakemukset (*)	2	0	0	5	0
Hirvivahinkohakemukset	0	0	1	2	0
Maatalouden investointi tukihakemukset	0	1	11	10	4

*) Luopumistukijärjestelmä päättyi vuoden 2018 lopussa.

Rekisterissä olevien maatilojen määrä, pienyritysten investointitukien määrä sekä investointi- ja kehittämisavustukset puutarhoille ja pienyrityksille on jouduttu jättämään suoritteista pois, koska tietoja ei ole enää saatavissa.

4.2.2 Sosiaali -ja terveyspalvelut

Sosiaali- ja terveyspalvelut tammelalaisille järjestää Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymä FSHKY.

	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintamenot	-8 080 114,00	-8 195 452,00	-115 338,00
Netto (toimintakate)	-8 080 114,00	-8 195 452,00	-115 338,00

Poistot	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Poistot ja arvonalentumiset	12 617	7 376	5 165	3 616	3 616

Kotihoidon ja vanhustyön suoritteet

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Kotihoitokäyntejä, hlöt, 75 v. ja yli	113	128	127	120	128
Kotihoitokäyntejä, hlöt, alle 75 v.	21	28	24	25	22
Kotihoitokäynnit	63 183	83 402	93 815	91 000	96 602
Kotisairaanhoidokäynnit	375	576	558	600	431
SHL –kuljetuspalveluasiakkaat	59	59	41	45	42
Omaishoidon tuen saajat	53	45	58	50	63
Tehostettu palveluas. ostopaikat	21	8	5	4	7
Tehostettu palveluas, oma tuotanto	53	64	64	60	56
Tehostettu palveluas. ostopaikat, pv	5 138	1 598	1 412	1 460	1 631
Tehostettu palveluas. oma tuotanto, pv	18 912	22 807	21 613	21 900	21 000
Tehostettu palveluas, asiakkaat, lkm	108	103	85	80	79
Laitoshoidon hoitopaikat	35	35	35	33	32
Laitoshoidon hoitopäivät	12 110	11 959	11 413	12 045	10 751
Lyhytaikaishoitopvt, tehostettu palv.as.	333	369	63	20	110
Lyhytaikaishoitopvt, laitoshoido	3 239	4 237	5 257	4 800	3 544
Laitoshoitopv:n nettokust. €/pv	100,52	101,36	115,06	93	128,07
Tehostettu palveluas., oma tuotanto hoitopäivän nettokustannus, €/pv	90,64	89,13	86,95	90	90,43
Henkilöstömitoitus, laitoshoido	0,60	0,60	0,60	0,60	0,6
Henkilöstömitoitus tehostettu palveluas., oma tuotanto	0,56	0,56	0,56	0,60	0,56

Sosiaalipalvelujen menojen ylitys oli 115 338 €, joka johtui aikuissosiaalityön ja lastensuojelun menojen kasvusta.

Toimeentuloturvan suoritteet

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Toimeentulotapakset/perheet (*)	150	200	82	20	82
Täydentävän toimeentulotuen kust. keskim. €/kk	2 029	1 613	541	650	832
Täydentävän toimeentulotuen kustannukset yht. €	24 350	19 361	6 492	8 000	9 990
Ennaltaehkäisevän toimeentulotuen kust. keskim. €/kk	959	1 345	781	800	1 330
Ennaltaehkäisevän toimeentulotuen kust. yht. €	11 510	16 148	9 377	10 000	15 961

*) Perustoimeentulotuki siirtyi 1.1.2017 alkaen Kelalle

Perhepalvelujen suoritteet

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Perhetyön suoritteiden lukumäärä (*)	1 184	2 719	3 375	3 000	2 728
Kotipalvelun suoritteiden lukumäärä (**)	1 937	2 025	1 229	2 000	2 006,5
Uusien yhteydenottojen määrä perheneuvolaan	31	28	34	28	29
Oppilashuollon määräaikojen toteutuminen (%)	100	56	41	100	57
Huostassa olevien määrä	8	10	12	10	12
Perhehoidon hoitovuorokaudet	2 617	2 770	3 144	3 000	2 040
Laitoshoidon hoitovuorokaudet	1 089	1 208	2 585	2 900	2 762
Lastensuojeluilmoitusten määrä	113	89	153	70	130
SHL:n ilmoitusten määrä (***)	12	12	5	40	12
Lastensuojelutarpeen selvitysten määräaikojen toteutuminen (%)	68	100	99,7	100	99,9

*) Perhetyön suorite on 0,5 h työaikaa. Sisältää kaikki tunnit, jotka tiettyyn perheeseen käytetään; varsinaiset käynnit, matkat, puhelut, kirjaamiset, valmistelut

**) Kotipalvelun suorite on 0,5 tuntia hoitajan työaikaa

***) Seuranta aloitettu 1.4.2015

Aikuissosiaalityön suoritteet

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
MYP –asiakkaita	37	36	31	34	21
Kuntouttavan työtoiminnan toimintapäivät	1 664	2 242	2 012	2 400	2 024
VPL:n mukaiset asumispalvelupäivät	1 138	885	1 095	1 460	1 460
VPL:n mukaiset kuljetuspalveluasiakkaat	65	68	63	77	75
Henkilökohtaista apua saavat	18	24	23	25	28
Kehitysvammaisten työtoiminnan toimintapäivät	897	730	471	700	297
Kehitysvammaisten päivätoiminnan toimintapäivät	1 080	1 115	1 264	1 170	1 015
Kehitysvammaisten asumispalvelupäivät	6 245	5 903	5 588	5 685	5 367
Kehitysvammaisten perhehoitopäivät	366	375	377	365	410
Mielenterveys- ja päihdekuntoutujien asumispalvelupäivät	1 040	816	815	1 095	667

Terveyspalvelut

	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintamenot	-11 404 000,00	-11 350 356,19	53 643,81
Netto (toimintakate)	-11 404 000,00	-11 350 356,19	53 643,81

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymä: perusterveydenhuolto					
Avohoito	16 818	18 470	17 846	16 300	17 173
Erityistoiminnot	157	142	145	115	139
Vuodeosaston hoitopäivät	409	115	418	1 510	1 125
Suun terveydenhuolto	6 385	6 986	7 731	8 400	7 393

Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymä: Forssan sairaala, erikoissairaanhoidon

Poliklinikkakäynnit/yleissairaudet	7 890	8 107	7 247	7 460	7 141
Hoitojaksot/yleissairaudet	791	695	753	565	502
Avohoito/mielenterveystyö	2 805	3 023	2 684	2 900	2 830
Hoitopäivät/psykiatrian erikoissairaanhoidon	484	384	384	485	378

Kanta-Hämeen sairaanhoitopiiri, erikoissairaanhoidon

Yleissairauksien erikoissairaanhoidon

Poliklinikkakäynnit	2 616	2 988	3 488		3 813
Hoitopäivät	1 531	1 810	1 750		1 612
Psykiatrian erikoissairaanhoidon					
Avohoito	29	111	155		122
Hoitopäivät	345	659	723		865

Yleissairauksien erikoissairaanhoidon suoritteet ovat muuttuneet vuodesta 2015. Siitä lähtien on seurattu poliklinikkakäyntejä ja hoitopäiviä niin yleissairauksien kuin psykiatriankin osalta

4.2.3 Sivistyspalvelut

Varhaiskasvatuksen palvelualue

	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintatulot	324 000,00	368 509,81	44 509,81
Toimintamenot	-3 380 883,00	-3 224 319,88	156 563,12
Netto (toimintakate)	-3 056 883,00	-2 855 810,07	201 072,93

Poistot	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Poistot ja arvonalentumiset	12 033	12 580	19 271	29 470	22 288

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Päiväkodin läsnäolopäivät	34 284	33 343	32 062	25 000	31 704
Päiväkotipaikat	257	225	225	191	213
Perhepäivähoidon läsnäolopäivät	6 881	6 626	6 530	9 000	6313
Perhepäivähoitopaikat	61	45	42	46	42
Muu päivähoito/ lapsia per toimintapäivä	23	24	27	15	20
Muu päivähoito/ toimintapäivät	19	19	20	19	20
Esiopetuksen läsnäolopäivät	12 875	13 408	11 155	7 000	9501
Esiopetuspaikat	100	67	73	47	47

Lapsia varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa on ollut yhteensä 264.

TP18 verrattuna TP17 samansuuntainen, esioppilaita on ollut vähemmän.

TP18 verrattuna TA18 lapset ovat olleet arvioitua enemmän läsnä varhaiskasvatuksessa

Perusopetuksen palvelualue

	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintatulot	180 950,00	251 359,22	70 409,22
Toimintamenot	-6 508 079,00	-6 458 352,22	
Määrärahamuutos	-122 769,00		
Toimintamenot yhteensä	-6 630 848,00	-6 458 352,22	172 495,78
Netto (toimintakate)	-6 449 898,00	-6 206 993,00	242 905,00

Poistot	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Poistot ja arvonalentumiset	43 641	53 638	51 520	82 641	58 490

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Peruskoululaiset	665	702	679	668	665
Peruskoulujen opettajat	55	58	60	54	56
Peruskoulujen kuljetusoppilaat	250	260	245	250	240
Koulunkäynnin ohjaajat	14?	14	14	12	14
Yhteisten koulujen oppilaat	13	13	15	15	16
Lukion opiskelijat	114	112	110	120	100

Kulttuuri- ja vapaa-ajan palvelualue

	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintatulot	223 770,00	141 789,26	-81 980,74
Toimintamenot	-1 239 812,00	-1 134 684,08	
Määrärahamuutos	-2 000,00		
Toimintamenot yhteensä	-1 241 812,00	-1 134 684,08	107 127,92
Netto (toimintakate)	-1 018 042,00	-992 894,82	25 147,18

Poistot	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Poistot ja arvonalentumiset	55 305	54 515	47 438	64 961	71 275

	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Työllistettäviä nuoria	180	154	165	140	100
Nuorisotyön ohjaustunnit	1 093	1 482	1 097	1 600	1 432
Kulttuuritilaisuuksiin osallistujat	5 846	6 460	5 414	5 000	5 805
Kirjastossa käyntejä	32 878	32 404	32 877	31 000	27 725*
Kirjastoaineiston lainat	76 591	84 227	79 396	80 000	73 298
Liikunnanohjaustunnit	975	1 050	1 050	1 085	1 090
Musiikkiopiston opiskelijoita	45	38	36	38	39
Musiikkileikkikoulun ryhmiä	2	2	3	2	2
Kuvataidekoulun opiskelijoita	24	24	24	24	48
Kansalaisopiston opiskelijatunnit (**)	10 308	9 693	6 047	11 500	(**)
Kansalaisopiston opetustunnit (**)					859

*) Kirjastossa käyntejä sekä lainoja vähensivät kirjastoauton kolmen kuukauden palvelukatkos.

**) Aiemmilta vuosilta on ilmoitettu opiskelijatuntimäärä eli niiden tuntien määrä, jotka Tammelaisten ovat olleet läsnä Tammelassa tai Forssassa pidetyissä ryhmissä. Sopimuksen uusimisen jälkeen läsnäolotunteja ei enää lasketa. Vuodesta 2018 alkaen seurataan opetustunteja.

4.2.4 Tekniset palvelut

Yhdyskuntatekniikan palvelualue

	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintatulot	296 140,00	273 629,38	
Määrärahamuutos	-50 000,00		
Toimintatulot yhteensä	246 140,00	273 629,38	27 489,38
Toimintamenot	-827 866,00	-1 113 345,81	
Määrärahamuutos	-287 000,00		
Toimintamenot yhteensä	-1 114 866,00	-1 113 345,81	1 520,19
Netto (toimintakate)	-868 726,00	-839 716,43	29 009,57

Poistot	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Poistot ja arvonalentumiset	695 174	585 280	570 690	633 025	569 151

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Avustettavat tiet/km	288	293	297	0	289
Hoidettavat puistoalueet/ha	13,5	15,3	16,3	18,0	16,4
Venesillan leirintäalue/ha	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7
Kadut ja tiet/km	30,0	30,2	30,5	30,4	30,4
Metsien hoito/ha	590	582	582	591	591

Kaavoituksen ja lupien palvelualue

	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintatulot	96 500,00	120 370,44	23 870,44
Toimintamenot	-456 345,00	-443 442,77	
Määrärahamuutos	-31 912,00		
Toimintamenot yhteensä	-488 257,00	-443 442,77	44 814,23
Netto (toimintakate)	-391 757,00	-323 072,33	68 684,67

Poistot	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Poistot ja arvonalentumiset	183 025	141 401	132 630	76 789	57 934

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Rakennusluvut	156	171	136	160	141
Poikkeamisluvat	16	11	14	15	12
Maa-ainesluvut	2	1	3	2	4
Ympäristöluvut	1	1	2	2	3
Suunnittelutarveratkaisut	3	0	0	3	0
Ilmoitukset / muutospäätökset	116	114	56	110	102

Kiinteistöjen palvelualue

	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintatulot	2 414 904,00	2 279 277,01	
Määrärahamuutos	-141 273,00		
Toimintatulot yhteensä	2 273 631,00	2 279 277,01	5 646,01
Toimintamenot	-1 895 144,00	-1 900 787,79	-5 643,79
Netto (toimintakate)	378 487,00	378 489,22	2,22

Poistot	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Poistot ja arvonalentumiset	615 081	791 615	831 168	893 343	899 415

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Toimitilat/m ²	21 027	22 108	21 100	22 108	21 100
Asunnot/m ²	5 736	5 355	6 454	5 676	5 676
Muut tilat/m ²	2 877	2 877	2 877	2 877	2 877

Ruuan ja puhdistuksen palvelualue

	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintatulot	2 051 142,00	2 043 648,88	-7 493,12
Toimintamenot	-1 921 260,00	-1 909 733,15	11 526,85
Netto (toimintakate)	129 882,00	133 915,73	4 033,73

Poistot	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Poistot ja arvonalentumiset	16 893	20 563	27 992	32 076	31 175

	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Koulukeskuksen keittiö	114 754	119 157	124 000	125 600	119 100
Portaan keittiö	18 434	18 453	15 700	14 000	12 000
Ruisluodon keittiö	112 197	142 800	153 300	156 000	156 000
Teuron keittiö	3 585	2 470	4 100	3 200	4 400
 Siivottavat alat /m ²	 20 500	 20 500	 20 500	 20 500	 20 500

Vesihuollon palvelualue

Vesihuollon palvelualue	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintatulot	844 440,00	910 224,22	65 784,22
Toimintamenot	-447 279,00	-510 682,15	-63 403,15
Netto (toimintakate)	397 161,00	399 542,07	2 381,07

Poistot	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Poistot ja arvonalentumiset	307 054	325 431	321 813	347 053	315 437

Suoritteet	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TA 2018	TP 2018
Vesimäärä/m³					
Verkostoon pumpattu	319 334	326 747	311 918	300 000	324 029
Laskutettu	288 450	282 613	304 023	280 000	308 047
Jätevesimäärä/m³					
Jätevedenpuhdistamolle pumpattu	227 965	233 940	253 874	210 000	239 712
Laskutettu	182 770	174 423	189 059	175 000	184 585

YHTEENSÄ	Talousarvio 2018	Toteuma 2018	Poikkeama
Toimintatulot	7 005 853,00	6 965 660,06	
Määrärahamuutos	-191 273,00		
Toimintatulot yhteensä	6 814 580,00	6 965 660,06	151 080,06
Toimintamenot	-38 864 557,00	-38 845 329,37	
Määrärahamuutos	-527 600,00		
Toimintamenot yhteensä	-39 392 157,00	-38 845 329,37	546 827,63
Netto (toimintakate) yhteensä	-32 577 577,00	-31 879 669,31	697 907,69

4.3 Tuloslaskelmaosan toteutuminen

Tuloslaskelman toteutumisvertailu

Sisäiset ja ulkoiset menot	Alku- peräinen talousarvio	Talousarvio- muutokset	Talousarvio muutosten jälkeen	Toteuma	Poikkeama
Toimintatulot					
Myyntitulot	4 000 931	-15 000	3 985 931	3 975 470	10 461
Maksutulot	455 100		455 100	512 362	-57 262
Tuet ja avustukset	204 200		204 200	271 927	-67 727
Muut toimintatulot	2 242 392	-126 273	2 116 119	2 168 525	-52 406
Toimintatulot	6 902 623	-141 273	6 761 350	6 928 284	-166 934
Valmistus omaan käyttöön	103 230	-50 000	53 230	37 376	15 854
Toimintamenot					
Henkilöstömenot	-10 127 746	-200 000	-10 327 746	-10 030 479	-297 267
Palvelujen ostot	-25 419 685	-54 000	-25 473 685	-25 333 445	-140 240
Aineet, tarvikkeet ja tavarat	-1 898 528		-1 898 528	-1 855 026	-43 502
Avustukset	-555 800	-273 600	-829 400	-737 193	-92 207
Muut toimintamenot	-862 798		-862 798	-889 186	26 388
Toimintamenot	-38 864 557	-527 600	-39 392 157	-38 845 329	546 828
Toimintakate	-31 858 704	-718 873	-32 577 577	-31 879 670	697 907
Verotulot	21 551 000	500 000	22 051 000	21 177 141	873 859
Valtionosuudet	11 556 293		11 556 293	11 585 112	-28 819
Rahoitustulot ja -menot					
Korkotulot	1 900		1 900	1 717	183
Muut rahoitustulot	25 881		25 881	42 677	-16 796
Korkomenot	-65 000		-65 000	-46 335	-18 665
Muut rahoitusmenot	-21 381		-21 381	-21 633	252
	-58 600		-58 600	-23 574	-35 026
Vuosikate	1 189 989	-218 873	971 116	859 009	-112 107
Poistot ja arvonalentumiset					
Suunnitelman muk. poistot	-2 250 396		-2 250 396	-2 058 609	-191 787
Arvonalentumiset				14 453	-14 452
Tilikauden tulos	-1 060 407	-218 873	-1 279 280	-1 185 148	-94 133
Poistoeron vähennys	112 912		112 912	112 910	2
Tilikauden alijäämä	-947 495	-218 873	-1 166 368	-1 072 237	94 131

4.4 Investointien toteutuminen

	Talousarvio 2018	TP 2018	%	Netto
KUNNANHALLITUS				
<i>Investointimenot</i>	-194 000,00	-90 069,50		
<i>Määrärahamuutokset</i>	-7 122,00			
Investointimenot yhteensä	-201 122,00	-90 069,50	46 %	-111 052,50
<i>Investointitulot</i>				
Investointitulot yhteensä	10 000,00	70 297,72	703 %	-60 297,72
Investoinnit, netto	-191 122,00	-19 771,78	10 %	-171 350,22
TEKNINEN LAUTAKUNTA				
Investointimenot	-1 389 000,00	-1 145 938,91		
<i>Määrärahamuutokset</i>	445 480,00			
Investointimenot yhteensä	-943 520,00	-1 145 938,91	121 %	202 418,91
Investointitulot		331,91		-331,91
Investoinnit netto	-943 520,00	-1 145 607,00	121 %	202 087,00
YMPÄRISTÖLAUTAKUNTA				
<i>Investointimenot</i>	-40 000,00	-46 154,93		
Investointimenot yhteensä	-40 000,00	-46 154,93	115 %	6 154,93
<i>Investointitulot</i>				
Investointitulot yhteensä		16 834,00		-16 834,00
Investoinnit, netto	-40 000,00	-29 320,93	73 %	-10 679,07
SIVISTYSLAUTAKUNTA				
Investointimenot	-500 000,00	-416 453,65		
<i>Määrärahamuutokset</i>	-23 509,00			
Investointimenot yhteensä	-523 509,00	-416 453,65	80 %	-107 055,35
Investointitulot	120 000,00	90 000,00	75 %	30 000,00
Investoinnit netto	-403 509,00	-326 453,65	81 %	-77 055,35
VESILAITOS				
Investointimenot	-1 120 000,00	-253 982,74		
<i>Määrärahamuutokset</i>	-100 000,00			
Investointimenot yhteensä	-1 220 000,00	-253 982,74	21 %	-966 017,26
Investointitulot		3 000,00		-3 000,00
Investoinnit, netto	-1 220 000,00	-250 982,74	21 %	-969 017,26
INVESTOINNIT YHTEENSÄ				
Investointimenot	-3 243 000,00	-1 952 599,73		
<i>Määrärahamuutokset</i>	314 849,00			
Investointimenot yhteensä	-2 928 151,00	-1 952 599,73	67 %	-975 551,27
<i>Investointitulot</i>				
Investointitulot yhteensä	130 000,00	180 463,63	139 %	-50 463,63
Investoinnit, netto	-2 798 151,00	-1 772 136,10	63 %	-1 026 014,90

4.5 Rahoitusosan toteutuminen

	TA 2018	TA	TA	Toteuma	Poikkeama
	1 000 €	muutokset	muutosten	1 000 €	1 000 €
		1 000 €	jälkeen		
			1 000 €		
Toiminta ja investoinnit					
Toiminnan rahavirta					
Vuosikate	1 190	-219	971	859	112
Tulorahoituksen korjauserät				-92	92
Investointien rahavirta					
Investointimenot	3 243	-315	2 928	1 952	976
Rahoitusosuudet investointimenoihin	120		120	110	10
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutustulot	10		10	87	-77
Toiminta ja investoinnit, netto	-1 923	96	-1 827	-988	-839
Rahoitustoiminta					
Antolainojen muutokset					
Lainakannan muutokset					
Pitkäaikaisten lainojen lisäys	3 000		3 000		3 000
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	897		897	697	-200
Lyhytaikaisten lainojen muutos				700	-700
Vaikutus maksuvalmiuteen	180	96	276	-985	1 261

4.6 Yhteenveto valtuuston hyväksymien määrärahojen ja tuloarvioiden toteutumisesta

1 000 €	Määrärahat					Tuloarviot				
	Alkup. talous-arvio	TA:n muutokset	TA muut:n jälkeen	Toteutuma	Poikkeama	Alkup. talous-arvio	TA:n muutokset	TA muut:n jälkeen	Toteutuma	Poikkeama
Käyttötalousosa										
Hallinnon ja talouden palvelualue	1 982	82	2 064	1 923	141	423		423	440	-17
Elinvoiman ja työllisyyden palvelualue	721	2	723	681	42	150		150	136	14
Varhaiskasvatuksen palvelualue	3 381		3 381	3 224	157	324		324	369	-45
Sosiaalipalvelut	8 080		8 080	8 195	-115					
Terveystieteiden palvelut	11 404		11 404	11 350	54					
Perusopetuksen palvelualue	6 508	123	6 631	6 458	173	181		181	251	-70
Kulttuuri- ja vapaa-ajan palvelualue	1 240	2	1 242	1 135	107	224		224	142	82
Yhdyskuntatekniikan palvelualue	828	287	1 115	1 113	2	296	-50	246	273	-27
Kiinteistöjen palvelualue	1 895		1 895	1 901	-6	2 415	-141	2 274	2 280	-6
Kaavoituksen- ja lupien palvelualue	456	32	488	443	45	96		96	120	-24
Ruoan- ja puhdistuksen palvelualue	1 921		1 921	1 910	11	2 051		2 051	2 044	7
Vesihuollon palvelualue	447		447	511	-64	844		844	910	-66
Tuloslaskelmaosa										
Verotulot						21 551	500	22 051	21 177	874
Valtionosuudet						11 556		11 556	11 585	-29
Korkotulot						2		2	2	0
Muut rahoitustulot						26		26	43	-17
Korkomenot	65		65	46	19					
Muut rahoitusmenot	21		21	22	-1					
Investointiosa										
Maa-alueet	100		100	45	55	10		10	70	-60
Hallinnon ATK-ohjelmat	94	7	101	45	56					
Arvopaperit			0		0					
Muu irtaimisto	20		20	17	3					
Muu yhdyskuntarakentaminen	200		200	121	79					
Hankekohtainen, investoinnit	390	15	405	688	-283					
Rakentaminen, hankekohtaiset	500	-460	40	32	8					
Muu rakentaminen	279		279	289	-10					
Ympäristöhankkeet	40		40	46	-6				17	-17
Vapaa-ajan ltk:n ATK-ohjelmat	115		115	78	37					
Vapaa-ajan ltk:n muu rakentaminen	385	23	408	338	70	120		120	90	30
Vesilaitos, hankekohtaiset	1 010	100	1 110	145	965					
Vesilaitos, muu rakentaminen	110		110	109	1				3	-3
Rahoitusosa										
Pitkäaikaisten lainojen lisäys						3 000		3 000		3 000
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	897		897	697	200					
Lyhytaikaisten lainojen muutos									700	-700
Oman pääoman muutokset									-75	75
Vaikutus maksuvalmiuteen	180	96	276	-985	1 261					
Yhteensä	43 269	309	43 578	40 577	3 001	43 269	309	43 578	40 577	3 001

5 TILINPÄÄTÖSLASKELMAT

5.1 Kunnan tuloslaskelma

(Ulkoiset)	2018	2017
Toimintatuotot		
Myyntituotot	2 182 060,12	2 032 226,36
Maksutuotot	512 361,84	508 056,53
Tuet ja avustukset	271 927,44	252 165,18
Muut toimintatuotot	1 465 088,77	1 480 137,62
Toimintatuotot	4 431 438,17	4 272 585,69
 Valmistus omaan käyttöön	37 375,82	84 561,07
 Toimintakulut		
Henkilöstökulut		
Palkat ja palkkiot	-8 001 907,84	-8 033 652,92
Henkilösivukulut		
Eläkekulut	-1 760 286,19	-1 785 076,32
Muut henkilösivukulut	-268 285,03	-343 938,66
Palvelujen ostot	-23 565 008,45	-23 304 902,79
Aineet, tarvikkeet ja tavarat	-1 828 492,98	-1 952 088,05
Avustukset	-737 193,07	-754 862,21
Muut kulut	-187 309,74	-191 005,74
Toimintakulut	-36 348 483,30	-36 365 526,69
 Toimintakate	-31 879 669,31	-32 008 379,93
 Verotulot	21 177 141,15	22 059 522,56
Valtionosuudet	11 585 112,00	12 299 412,00
Rahoitustuotot ja -kulut		
Korkotuotot	1 716,66	6 128,92
Muut rahoitustuotot	21 296,25	20 363,42
Korkokulut	-46 335,18	-56 263,52
Muut rahoituskulut	-251,95	-333,36
Rahoitustuotot ja -kulut yht.	-23 574,22	-30 104,54
 Vuosikate	859 009,62	2 320 450,09
 Poistot ja arvonalentumiset		
Suunnitelman mukaiset poistot	-2 058 609,46	-2 036 535,87
Arvonalentumiset	14 452,58	
 Tilikauden tulos	-1 185 147,26	283 914,22
 Poistoeron vähennys	112 910,46	117 159,22
 Tilikauden ylijäämä (alijäämä)	-1 072 236,80	401 073,44

5.2 Rahoituslaskelma

(sisältää ulkoiset rahan lähteet ja rahan käytön)	2018	2017
Toiminnan rahavirta		
Vuosikate	859 009,62	2 320 450,09
Tulorahoituksen korjauserät	-91 749,68	-54 027,07
Investointien rahavirta		
Investointimenot	-1 952 599,73	-2 130 876,58
Rahoitusosuudet investointimenoihin	109 834,00	126 000,65
Pysyvien vastaavienhyödykkeiden luovutustulot	87 240,50	90 292,19
Toiminnan ja investointien rahavirta	-988 265,29	351 839,28
Rahoituksen rahavirta		
Antolainauksen muutokset		
Antolainasaamisten vähennys		133 243,85
Lainakannan muutokset		
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	-696 994,00	-846 994,00
Lyhytaikaisten lainojen muutos	700 000,00	300 000,00
Muut maksuvalmiuden muutokset		
Toimeksiantojen varojen ja pääomien muutokset	-1 238,21	395 005,00
Vaihto-omaisuuden muutos	45,47	7 865,75
Saamisten muutos	-49 888,89	235 129,05
Korottomien velkojen muutos	215 964,03	-8 660,32
Rahoituksen rahavirta	167 888,40	215 589,33
RAHAVAROJEN MUUTOS	-820 376,89	567 428,61
Rahavarat 31.12.	187 227,00	1 007 603,89
Rahavarat 1.1.	1 007 603,89	440 175,28

5.3 Tase

VASTAAVAA	2018	2017
PYSYVÄT VASTAAVAT	38 157 407,00	38 443 880,36
Aineettomat hyödykkeet	106 977,38	120 970,55
Tietokoneohjelmistot	53 451,76	31 928,77
Muut pitkävaikutteiset menot	53 525,62	89 041,78
Aineelliset hyödykkeet	30 081 642,38	30 354 122,57
Maa- ja vesialueet	4 113 105,73	4 138 283,45
Rakennukset	16 499 508,84	16 942 394,32
Kiinteät rakenteet ja laitteet	8 643 730,30	8 365 668,83
Koneet ja kalusto	628 740,02	739 259,84
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat	196 557,49	168 516,13
Sijoitukset	7 968 787,24	7 968 787,24
Osakkeet ja osuudet	7 815 500,06	7 815 500,06
Muut saamiset	56 474,00	56 474,00
Muut lainasaamiset	96 813,18	96 813,18
TOIMEKSIANTOJEN VARAT	95 343,60	100 405,71
Valtion toimeksiannot		
Lahjoitusrahastojen erityiskatteet	95 343,60	100 405,71
VAIHTUVAT VASTAAVAT	1 426 006,15	2 196 539,62
Vaihto-omaisuus	50 781,72	50 827,19
Valmiit tuotteet	50 781,72	50 827,19
Saamiset	1 187 997,43	1 138 108,54
Pitkäaikaiset saamiset	0,00	0,00
Myyntisaamiset		
Lainasaamiset		
Muut saamiset		
Lyhytaikaiset saamiset	1 187 997,43	1 138 108,54
Myyntisaamiset	788 337,53	719 204,13
Lainasaamiset	68 650,00	86 525,00
Muut saamiset	268 093,17	246 701,68
Siirtosaamiset	62 916,73	85 677,73
Rahat ja pankkisaamiset	187 227,00	1 007 603,89
VASTAAVAA YHTEENSÄ	<u>39 678 756,75</u>	<u>40 740 825,69</u>

VASTATTAVAA	2018	2017
OMA PÄÄOMA	24 049 034,45	25 135 723,83
Peruspääoma	14 943 188,36	14 943 188,36
Arvonkorotusrahasto	48 900,32	63 352,90
Muut omat rahastot	1 653 009,54	1 653 009,54
Edellisten tilikausien yli-/alijäämä	8 476 173,03	8 075 099,59
Tilikauden yli-/alijäämä	-1 072 236,80	401 073,44
 POISTOERO JA VAPAAEHTOISET VARAUKSET	 3 412 065,88	 3 524 976,34
Poistoero	2 962 065,88	3 074 976,34
Vapaaehtoiset varaukset	450 000,00	450 000,00
 PAKOLLISET VARAUKSET	 4 729,64	 79 868,45
Muut pakolliset varaukset	4 729,64	79 868,45
 TOIMEKSIANTOJEN PÄÄOMAT	 875 412,76	 881 713,08
Lahjoitusrahastojen pääomat	795 530,54	792 807,32
Muut toimeksiantojen pääomat	79 882,22	88 905,76
 VIERAS PÄÄOMA	 11 337 514,02	 11 118 543,99
Pitkäaikainen	3 449 532,32	4 204 526,32
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	3 255 982,00	3 882 976,00
Saadut ennakot	0,00	30 000,00
Ostovelat	193 550,32	291 550,32
Lyhytaikainen	7 887 981,70	6 914 017,67
Joukovelkakirjalainat	4 200 000,00	3 500 000,00
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	626 994,00	696 994,00
Lainat julkisyhteisöiltä		
Saadut ennakot	31 288,90	23 218,51
Ostovelat	1 270 453,60	1 327 781,81
Muut velat	313 083,23	172 222,85
Siirtovelat	1 446 161,97	1 193 800,50
 VASTATTAVAA YHTEENSÄ	 <u>39 678 756,75</u>	 <u>40 740 825,69</u>

5.4 Konsernilaskelmat

Konsernin tuloslaskelma

(Lyhennetty, 1 000 €)	2018	2017
Toimintatuotot	25 911	25 371
Toimintakulut	-57 904	-57 302
Osuus osakkuusyhteisön voitosta/tappiosta	6	6
Toimintakate	-31 987	-31 925
Verotulot	21 177	22 060
Valtionosuudet	12 506	13 226
Rahoitustuotot ja -kulut		
Korkotuotot	1	5
Muut rahoitustuotot	32	30
Korkokulut	-109	-117
Muut rahoituskulut	-1	-1
Vuosikate	1 619	3 278
Poistot ja arvonalentumiset		
Suunnitelman mukaiset poistot	-3 258	-2 699
Arvonalentumiset		-4
Satunnaiset erät	6	20
Tilikauden tulos	-1 633	595
Tilinpäätössiirot	-11	-11
Laskennalliset verot		
Vähemmistöosuudet		
Tilikauden ylijäämä (alijäämä)	-1 644	584

Konsernin rahoituslaskelma

(Lyhennetty, 1 000 €)	2018	2017
Toiminnan rahavirta		
Vuosikate	1 619	3 278
Satunnaiset erät	6	20
Tulorahoituksen korjauserät	-173	-29
Investointien rahavirta		
Investointimenot	-2 951	-3 839
Rahoitusosuudet investointeihin	110	126
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutus- tuotot	361	112
Toiminnan ja investointien rahavirta	-1 028	-332
Rahoituksen rahavirta		
Antolainojen muutokset		
Antolainasaamisten lisäykset	-97	36
Antolainasaamisten vähennykset	97	97
Lainakannan muutokset		
Pitkäaikaisten lainojen lisäys	365	1 204
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	-1 166	-1 254
Lyhytaikaisten lainojen muutos	700	300
Oman pääoman muutokset		-4
Muut maksuvalmiuden muutokset		
Toimeksiantojen varojen ja pääoman muutos	40	428
Vaihto-omaisuuden muutos	-7	23
Saamisten muutos	-320	349
Korottomien velkojen muutos	259	-111
Rahoituksen rahavirta	-129	1 068
RAHAVAROJEN MUUTOS	-1 157	736
Rahavarat 31.12.	580	1 736
Rahavarat 1.1.	1 737	1 000
Rahavarojen muutos	-1 157	736

Konsernin tase

(Lyhennetty, 1 000 €)

VASTAAVAA	2018	2017
PYSYVÄT VASTAAVAT	45 101	45 773
Aineettomat hyödykkeet	195	244
Aineettomat oikeudet	132	133
Muut pitkävaikutteiset menot	63	111
 Aineelliset hyödykkeet	41 862	42 487
Maa- ja vesialueet	4 432	4 428
Rakennukset	27 411	27 045
Kiinteät rakenteet ja laitteet	8 681	8 387
Koneet ja kalusto	1 030	1 387
Muut aineelliset hyödykkeet	5	5
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat	303	1 235
 Sijoitukset	3 044	3 042
Muut osakkeet ja osuudet	2 978	2 975
Muut saamiset	66	67
 TOIMEKSIANTOJEN VARAT	121	124
 VAIHTUVAT VASTAAVAT	4 836	5 604
Vaihto-omaisuus	149	142
 Saamiset	4 107	3 726
Pitkäaikaiset saamiset		
Lyhytaikaiset saamiset	4 107	3 726
 Rahat ja pankkisaamiset	580	1 736
 VASTAAVAA YHTEENSÄ	<u>50 058</u>	<u>51 501</u>

TAMMELA

www.tammela.fi

(Lyhennetty, 1 000 €)

VASTATTAVAA	2018	2017
OMA PÄÄOMA	28 230	29 964
Peruspääoma	14 943	14 943
Arvonkorotusrahasto	83	97
Muut omat rahastot	1 717	1 717
Edellisten tilikausien yli-/alijäämä	13 131	12 623
Tilikauden ylijäämä	-1 644	584
VÄHEMMISTÖOSUUDET	4	4
PAKOLLISET VARAUKSET		
Muut pakolliset varaukset	111	92
TOIMEKSIANTOJEN PÄÄOMAT	1 048	1 011
VIERAS PÄÄOMA	20 665	20 430
Pitkäaikainen korollinen vieras pääoma	8 987	9 821
Pitkäaikainen koroton vieras pääoma	55	35
Lyhytaikainen korollinen vieras pääoma	5 234	4 624
Lyhytaikainen koroton vieras pääoma	6 389	5 950
VASTATTAVAA YHTEENSÄ	<u>50 058</u>	<u>51 501</u>

TAMMELA

www.tammela.fi

6 LIITETIEDOT

Tilinpäätös käsittää tuloslaskelman, taseen ja niiden liitteenä ilmoitettavat tiedot sekä talousarvion toteutumisvertailun ja toimintakertomuksen. Liitetiedoilla täydennetään tuloslaskelman ja taseen tietoja siten, että tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot kunnan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta.

6.1 Tilinpäätöksen liitetiedot

Arvostus- ja jaksotusperiaatteet sekä menetelmät (Liitetieto 1)

Pysyvien vastaavien arvostus

Pysyvien vastaavien aineettomat ja aineelliset hyödykkeet on merkitty taseeseen hankintamenoon vähennettynä suunnitelman mukaisilla poistoilla ja investointimenoihin saaduilla rahoitusosuuksilla. Suunnitelman mukaiset poistot on laskettu ennalta laaditun poistosuunnitelman mukaisesti. Suunnitelmapoistojen laskentaperusteet on esitetty tuloslaskelman liitetiedoissa kohdassa suunnitelman mukaisten poistojen perusteet.

Sijoitusten arvostus

Pysyvien vastaavien osakkeet on merkitty taseeseen hankintamenoon tai todennäköiseen luovutushintaan.

Vaihto-omaisuus

Vaihto-omaisuus on merkitty taseeseen FIFO -periaatteen mukaisesti hankintameno tai sitä alemman todennäköisen hankintameno tai todennäköisen luovutushinnan määräisenä.

Rahoitusomaisuuden arvostus

Saamiset on merkitty taseeseen nimellisarvoon.

Tuloslaskelman ja taseen esitystapa (Liitetieto 2)

Tuloslaskelmassa ja taseessa on noudatettu kirjanpitolautakunnan antamia ohjeita.

Oikaisut edellisen tilikauden tietoihin (Liitetieto 3)

Oikaisuihin ei ole ollut tarvetta.

Selvitys edellisen tilikauden tietojen vertailukelpoisuudesta päättyneen tilikauden tietoihin (Liitetieto 4)

Oikaisuihin ei ole ollut tarvetta

Aikaisempiin tilikausiin kohdistuvat tuotot ja kulut sekä virheiden korjaukset (Liitetieto 5)

Ei selvitettävää.

6.2 Konsernitilinpäätöksen liitetiedot

Konsernitilinpäätöksen laajuus

Konsernitilinpäätökseen on yhdistelty tytäryhteisö ja kaikki kuntayhtymät, joissa kunta on jäsenenä.

Sisäiset liiketapahtumat ja katteet

Konserniyhteisöjen keskinäiset tuotot ja kulut sekä saamiset ja velat on vähennetty sekä konserniyhteisöjen ja kunnan omistamien kuntayhtymien keskinäiset tuotot ja kulut sekä saamiset ja velat on vähennetty. Pysyvien vastaavien hyödykkeistä ei ole käyty kauppaa.

Poistoero ja vapaaehtoiset varaukset

Konsernitaseessa vapaaehtoiset ja verotusperusteiset varaukset sekä poistoero on jaettu omaan pääomaan ja laskennalliseen verovelkaan. Jako on otettu huomioon omistuksen eliminoinnissa sekä osakkuusyhteisöjen yhdistelemissä.

Keskinäisen omistuksen eliminointi

Kunnan ja tytäryhteisön sekä kuntayhtymien keskinäinen omistus on tehty hankintamenomenetelmällä.

Vähemmistöosuudet

Ei selvitettävää.

Osakkuusyhteisöt

Osakkuusyhteisö, Tammelan Aluelämpö on yhdistelty konserniyhteisön omistusosuutta vastaavalla määrällä osakkuusyhteisön voitosta.

Kuntayhtymät

Kuntayhtymien taseet ja niiden liitetiedot on yhdistelty lukuarvoiltaan omistusosuuden mukaisesti. Tase, tuloslaskelma ja rahoituslaskelma ovat yhdistelty kuntayhtymien perustietojen mukaan

6.3 Tuloslaskelman liitetiedot

Toimintatuotot (Liitetieto 6)

Kirjanpitolautakunnan kuntajaoston ohjeiden mukaan on tuloslaskelman liitteessä esitettävä toimintatuotot kunnan määritteleminä tehtäväkokonaisuuksina.

Seuraavassa taulukossa on toimintatuotot esitetty tehtäväalueittain.

Toimintatuotot tehtäväalueittain	Konserni		Kunta	
	2018	2017	2018	2017
Yleishallinto	380 293,26	291 903,64	182 879,94	150 284,16
Sosiaali- ja terveystuotot	20 485 481,69	20 098 450,76		
Opetus- ja kulttuuripalvelut	986 575,89	1 081 779,37	750 960,79	804 517,23
Yhdyskuntapalvelut	231 204,06	300 892,86	231 204,06	223 996,27
Muut palvelut	3 827 465,02	3 598 344,08	3 266 393,38	3 093 788,03
Kunnan toimintatuotot yhteensä	25 911 019,91	25 371 370,71	4 431 438,17	4 272 585,69

Verotulojen erittely (Liitetieto 7)

Verotulot	2018	2017
Kunnan tulovero	18 349 113	19 171 963
Osuus yhteisöveron tuotosta	1 244 648	1 335 166
Kiinteistövero	1 583 380	1 552 394
Verotulot yhteensä	21 177 141	22 059 523

Valtionosuuksien erittely (Liitetieto 8)

Valtionosuudet	2018	2017
Kunnan peruspalvelujen valtionosuus	10 120 254	10 581 538
Siitä: Verotuloihin perustuva valtionosuuksien taseus (+/-)	2 852 945	3 224 219
Järjestelmämuutoksen taseus (+/-)		-58 251
Opetus- ja kulttuuritoimen muut valtionosuudet	-1 388 087	-1 448 094
Harkinnanvarainen valtionosuuden korotus		
Valtionosuudet yhteensä	11 585 112	12 299 412

Palveluiden ostot eriteltyinä asiakaspalveluiden ostoihin ja muiden palveluiden ostoihin (Liitetieto 9)

Palveluiden ostot	2018	2017
Asiakaspalveluiden ostot	20 090 754	19 696 595
Muiden palveluiden ostot	5 242 691	5 413 523
Palveluiden ostot yhteensä	25 333 445	25 110 118

Valtuustoryhmien toimintaedellytysten tukemiseksi annetut tuet valtuustoryhmittäin eriteltyinä (Liitetieto 10)

Ei selvitettävää.

Selvitys suunnitelman mukaisten poistojen perusteista ja niiden muutoksista (Liitetieto 11)

Kunnanvaltuusto on kokouksessaan 10.12.2013 hyväksynyt suunnitelman mukaisten poistojen perusteet.

Pysyvien vastaavien hyödykkeiden poistojen määrittämisessä on käytetty valtuuston 10.12.2013 hyväksymää poistosuunnitelmaa. Vuonna 2013 valmistuvissa hyödykkeissä on noudatettu uusia lyhyempiä poistoajoja ja poistoprosentteja. Vanhoissa poistonalaisissa omaisuuserissä noudatetaan kunnanvaltuuston 9.12.1996 hyväksymää poistosuunnitelmaa. Suunnitelman mukaiset poistot on laskettu pysyvien vastaavien hyödykkeiden hankintamenoista arvioidun taloudellisen pitoajan mukaan. Alle 10.000 euron suuruiset hankinnat kirjataan käyttömenoin.

Arvioidut poistoajat ja niitä vastaavat vuotuiset poistoprosentit sekä poistomenetelmät ovat:

Tilit	Selite	Poisto aika	Poistomenetelmä	poisto%
<i>Aineettomat hyödykkeet</i>				
1005	Tietokoneohjelmistot	2 vuotta	Tasapoisto	
1010	Muut pitkävaikutteiset menot	2 vuotta	Tasapoisto	
1020	Ennakkomaksut		Ei poistoaikaa	
<i>Aineelliset hyödykkeet</i>				
1100	Maa-alueet		Ei poistoaikaa	
1110	Asuinrakennukset	30 vuotta	Tasapoisto	
1115	Hallinto- ja laitosrakennukset	20 vuotta	Tasapoisto	
1120	Tehdas- ja tuotantorakennukset	20 vuotta	Tasapoisto	
1123	Muut rakennukset	20 vuotta	Tasapoisto	
1130	Kadut, tiet, torit, puistot		Menojäännös	20 %
1131	Sillat, laiturit, uimalat		Menojäännös	25 %
1134	Muut maa- ja vesirakenteet		Menojäännös	20 %
1140	Veden jakeluverkostot		Menojäännös	10 %
1141	Viemäriverkostot		Menojäännös	10 %
1142	Ulkovalaisulaitteet		Menojäännös	20 %
1150	Muut kiinteät rakenteet ja laitteet		Menojäännös	25 %
1151	Laitosten koneet		Menojäännös	25 %
1160	Muut kuljetusvälineet		Menojäännös	30 %
1161	Autot		Menojäännös	30 %
1170	Muut koneet ja kalusto		Menojäännös	30 %
1171	ATK-laitteet		Menojäännös	40 %
1190	Ennakkomaksut		Ei poistoaikaa	
1195	Keskeneräiset hankinnat		Ei poistoaikaa	
<i>Sijoitukset</i>				
1201	Tytäryhteisöosakkeet ja -osuudet		Ei poistoaikaa	
1203	Kuntayhtymäosuudet		Ei poistoaikaa	
1205	Osakkuusyhteisöosakkeet ja -osuudet		Ei poistoaikaa	
1207	Yhteisyhteisöosakkeet ja -osuudet		Ei poistoaikaa	
1208	Muut osakkeet ja osuudet/osakkuudet & om.yhteis.		Ei poistoaikaa	
1209	Liikelaytosten peruspääomaosuudet		Ei poistoaikaa	
1210	Muut osakkeet ja osuudet		Ei poistoaikaa	

Selvitys tuottoihin ja kuluihin sisältyvistä pakollisten varausten muutoksista (Liitetieto 12)

Pakollisten varausten muutokset	Konserni		Kunta	
	2018	2017	2018	2017
Potilasvahinkovakuutusmaksut 1.1. (ky)	92 388,74	58 409,52		
Lisäykset tilikaudella	18 622,49	33 979,22		
Vähennykset tilikaudella				
Potilasvahinkovakuutusmaksut 31.12. (ky)	111 011,23	92 388,74	0,00	0,00

Konsernin pakolliset varaukset ovat Kanta-Hämeen sairaanhoitopiirin tekemiä varauksia.

Pysyvien vastaavien hyödykkeiden myyntivoitot ja –tappiot (Liitetieto 13)

Pysyvien vastaavien hyödykkeiden myyntivoitot ja -tappiot	Konserni		Kunta	
	2018	2017	2018	2017
Muut toimintatuotot				
Maaomaisuuden myyntivoitot	38769,51	7 698,24	38 106,78	7 121,05
Rakennusten myyntivoitot	1 290,61	843,37		
Muut myyntivoitot	6 279,94	6 149,12	4,09	2 477,23
Myyntivoitot yhteensä	46 340,06	14 690,73	38 110,87	9 598,28
Muut toimintakulut				
Maaomaisuuden myyntitappiot	21 500,00		21 500,00	
Rakennusten myyntitappiot				
Osakkeiden myyntitappiot				
Myyntitappiot yhteensä	21 500,00		21 500,00	

Satunnaisten tuottojen ja kulujen erittely (Liitetieto 14)

Satunnaisten tuottojen erittely	Konserni		Kunta	
	2018	2017	2018	2017
Satunnaiset tuotot				
Tekme Oy osakkeiden luovutusvoitto	5 640,11			
Patologian liiketoiminnan myynti		1401,26		
Kardiologian liiketoiminnan myynti		19 083,94		
Satunnaiset tuotot yhteensä	5 640,11	20 485,20	0,00	0,00

Rahoitustuotot, jotka ovat saatu osuuksista muissa yhteisöissä (Liitetieto 15)

Osinkotuottojen ja peruspääoman korkotuottojen erittely	2018	2017
Osinkotuotot muista yhteisöistä	7 816,26	3 399,39
Peruspääoman korot kuntayhtymiltä		
Yhteensä	7 816,26	3 399,39

Erittely poistoeron muutoksista (Liitetieto 16)

Erittely poistoeron muutoksista	2018	2017
Investointivaraukseen liittyvä poistoeron muutos	112 910,46	117 159,22
Yhteensä	112 910,46	117 159,22

6.4 Tasetta koskevat liitetiedot

6.4.1 Taseen vastaavia koskevat liitetiedot

Lainan liikkeelle laskemisesta aiheutuneet kuluksi kirjaamattomat menot ja pääoma-alennukset (Liitetieto 17)

Ei selvitettävää

Arvonkorostusten periaatteet ja niiden kohteiden arvonmääritysmenetelmät (Liitetieto 18)

Arvonkorotukset	Konserni		Kunta	
	2018	2017	2018	2017
Maa- ja vesialueet				
Arvo 1.1.	97 385,08	97 385,08	63 352,90	63 352,90
Arvonkorotukset				
Arvonkorotuksen purku	14 452,58		14 452,58	
Arvo 31.12.	82 932,50	97 385,08	48 900,32	63 352,90
Arvonkorotukset yhteensä	82 932,50	97 385,08	48 900,32	63 352,90

Aineettomat ja aineelliset hyödykkeet**Aineettomat hyödykkeet**

Hankintameno 1.1.	120 970,55
Lisäykset tilikaudella	91 477,61
Rahoitusosuudet tilik.	-16 834,00
Vähennykset tilikaudella	
Siirrot erien välillä	
Tilikauden poisto	
Arvonkorotukset	-88 636,78
Kirjanpitoarvo 31.12.	106 977,38

Aineelliset hyödykkeet

	Maa-alueet	Rakennukset	Kiinteät rakenteet	Koneet ja kalusto	Kesken-eräiset-hankinnat	Yhteensä
Hankintameno 1.1.	4 089 383,13	16 942 394,32	8 365 668,83	739 259,84	168 516,13	30 305 222,25
Lisäykset tilikaudella	45 120,00	265 361,41	525 105,02	129 848,41	895 687,28	1 861 122,12
Rahoitusosuudet tilikaud.			-93 000,00			-93 000,00
Vähennykset tilikaudella	-70 297,72		-331,91			-70 629,63
Siirrot erien välillä			867 645,92		-867 645,92	0,00
Tilikauden poisto		-708 246,89	-1 021 357,56	-240 368,23		-1 969 972,68
Arvonkorotukset	48 900,32					48 900,32
Kirjanpitoarvo 31.12.	4 113 105,73	16 499 508,84	8 643 730,30	628 740,02	196 557,49	30 081 642,38

Sijoitukset

	Tytäryhtiö-osakkeet	Kuntayhtymä-osakkeet	Omistus-yhteisö-osakkeet	Muut osakkeet ja osuudet	Yhteensä
Hankintameno 1.1.	171 927,08	4 782 137,35	25 228,19	2 836 207,44	7 815 500,06
Lisäykset tilikaudella					0,00
Vähennykset tilikaudella					0,00
Arvonkorotus/-alennus					0,00
Kirjanpitoarvo 31.12.	171 927,08	4 782 137,35	25 228,19	2 836 207,44	7 815 500,06

Muut lainasaamiset	96 813,18
Muut saamiset	56 474,00

Pysyvät vastaavat yhteensä **38 157 407,00**

Omistuksia muissa yhteisöissä koskevat liitetiedot (Liitetiedot 20-22)

Tytäryhteisöt, kuntayhtymäosuudet sekä osakkuusyhteisöt (ilman eliminointia)						
Nimi	Koti- paikka	Kunnan omistus- osuus	Konsernin omistus- osuus	Kuntakonsernin osuus (1000 e)		
				omasta pää- omasta	vieraasta pää- omasta	tilikauden tappiosta/ voitosta
Tytäryhteisöt						
Koy Tammelan Vuokra-asunnot	Tammela	100 %	100 %	171	5 675	0
Yhteisyhteisö						
Tammelan Aluelämpö	Tammela	50 %	50 %	47	203	5
Kuntayhtymät						
Forssan seudun hyvinvointiky.	Forssa	16,6 %	16,6 %	3 399	2 688	-150
Lounais-Hämeen koulutusky.	Forssa	8,8 %	8,8 %	1 618	215	14
Eteva ky	Lammi	0,3 %	0,3 %	57	170	5
Hämeen liitto	H:linna	3,2 %	3,2 %	58	138	0
K-H sairaanhoitopiirin ky	H:linna	0,7 %	0,7 %	120	526	-375

Pitkä- ja lyhytaikaiset saamiset tytäryhteisöiltä, kuntayhtymiltä sekä osakkuus- ja muilta omistusyhteistyöyhteisöiltä (Liitetieto 23)

Saamisten erittely	2018		2017	
	Pitkäaik.	Lyhytaik.	Pitkäaik.	Lyhytaik.
Saamiset tytäryhteisöiltä				
Myyntisaamiset		23 889,35		34 082,04
Lainasaamiset				
Saamiset kuntayhtymiltä				
Myyntisaamiset		66 091,90		130 218,07
Siirtosaamiset				
Saamiset osakkuus- sekä muilta omistusyhteistyöyhteisöiltä				
Myyntisaamiset		19,86		27,84
Yhteensä	0,00	90 001,11	0,00	164 327,95

Siirtosaamisiin sisältyvät olennaiset erät (Liitetieto 24)

Siirtosaamisiin sisältyvät olennaiset erät	Konserni		Kunta	
	2018	2017	2018	2017
Lyhytaikaiset siirtosaamiset				
Kelan korvaus työterveyshuollosta	93 486,11	100 752,97	46 685,11	59 892,76
Muut tulojäämät			16 231,62	25 784,97
Lyhytaikaiset siirtosaamiset yhteensä	93 486,11	100 752,97	62 916,73	85 677,73

Siirtosaamiset ovat vuodelle 2019 kuuluvia menoja, jotka on maksettu vuoden 2018 aikana tai vuoden 2018 tuloja, jotka kertyvät vasta vuonna 2019.

6.4.2 Taseen vastattavaa koskevat liitetiedot

Tase-erä kohtainen erittely oman pääoman erien lisäyksistä ja vähennyksistä sekä siirroista näiden erien välillä (Liitetieto 25)

Oman pääoman erittely	Konserni		Kunta	
	2018	2017	2018	2017
Peruspääoma 31.12.	14 943 188,36	14 943 188,36	14 943 188,36	14 943 188,36
Arvonkorotusrahasto 31.12.	97 385,08	97 385,08	63 352,90	63 352,90
	-14 452,58		-14 452,58	
Muut omat rahastot	82 932,50		48 900,32	
Rahaston pääoma 1.1.	375 629,74	376 213,54	311 987,42	311 987,42
Vähennykset tilikaudella	-15,29	-583,80		
Rahaston pääoma 31.12.	375 614,45	375 629,74	311 987,12	311 987,42
Investointirahasto 31.12.	1 341 022,12	1 341 022,12	1 341 022,12	1 341 022,12
Edellisten tilikausien ylijäämä 1.1.	12 622 242,77	12 293 003,83	8 075 099,59	8 039 581,46
Lisäykset tilikaudella	584 281,31	378 131,41	401 073,44	35 518,13
Vähennykset tilikaudella	-75 045,99	-48 892,47		
Edellisten tilikausien ylijäämä 31.12.	13 131 478,09	12 622 242,77	8 476 173,03	8 075 099,59
Tilikauden ylijäämä	-1 644 408,15	584 281,31	-1 072 236,80	401 073,44
Oma pääoma yhteensä	28 229 827,37	29 963 749,38	24 049 034,45	25 135 723,83

Erittely poistoerosta (Liitetieto 26)

Erittely poistoerosta	2018	2017
Investointivaraukseen liittyvä poistoero	2 962 065,80	3 074 976,34
Yhteensä	2 962 065,88	3 074 976,34

Pitkäaikaiseen vieraaseen pääomaan kuuluvat lainat, jotka erääntyvät myöhemmin kuin viiden vuoden kuluttua (Liitetieto 27)

Pitkäaikaiset velat	2018	2017
Lainat muilta luotonantajilta	1 272 198,00	1 582 096,00
Pitkäaikaiset velat yhteensä	1 272 198,00	1 582 096,00

Erittely liikkeelle lasketuista joukkovelkakirjalainoista (Liitetieto 28)

Joukkovelkakirjalainat	2018	2017
Alle vuoden kuluessa erääntyvät kuntatodistuslainat	4 200 000,00	3 500 000,00
Joukkovelkakirjalainat yhteensä	4 200 000,00	3 500 000,00

Pakollisten varausten erittely (Liitetieto 29)

Pakollisten varausten erittely	Konserni		Kunta	
	2018	2017	2018	2017
Muut pakolliset varaukset			4 729,64	79 868,45
Potilasvahinkovakuutusmaksuvastuu (ky)		92 388,74		
Pakolliset varaukset yhteensä	111 011,23	92 388,74	4 729,64	79 868,45

Konsernin pakolliset varaukset koostuvat Kanta-Hämeen sairaanhoitopiirin potilasvahinkovakuutusmaksu vastuusta.

Kanta-Hämeen sairaanhoitopiirin alijäämästä 0,706 prosenttia eli 4 729,64 euroa on Tammelan kunnan vastuulla ja joka on eliminoitu konsernitilinpäätöksessä. Pakollista varausta purettiin 75 138,81 eurolla.

Pitkä- ja lyhytaikaiset velat tytäryhteisöille, kuntayhtymille sekä osakkuus- ja muille omistusyhteistyöyhteisöille (Liitetieto 30)

Vieras pääoma	2018		2017	
	Pitkäaikaiset	Lyhytaikaiset	Pitkäaikaiset	Lyhytaikaiset
Velat kuntayhtymille, joissa kunta on jäsenenä Ostovelat		21 739,82		10 415,48
Velat osakkuus- sekä muille omistusyhteistyöyhteisöille Ostovelat		49 483,59		44 292,24
Vieras pääoma yhteensä		71 223,41		54 707,72

Maksuvalmiuden kannalta merkittävä sekkitililimiitti (Liitetieto 31)

Ei selvitettävää.

Muut velat (Liitetieto 32)

Vuokrakohteen lunastusvelka

Tammelan Vanhusten Tuki ry:n lunastusvelka	2018	2017
Lunastusvelan määrä 31.12.	291 550,32	389 550,32

Siirtovelkoihin sisältyvät olennaiset erät (Liitetieto 33)

Siirtovelkojen olennaiset erät	Konserni		Kunta	
	2018	2017	2018	2017
Lyhytaikaiset siirtovelat				
Palkkojen ja henkilösivukulujen jaksotukset	2 452 903,51	2 537 733,70	895 543,89	929 699,05
Korkojaksotukset	25 569,31	27 139,35	3 277,29	4 059,11
Valtionosuusennakot	66 780,00	58 675,76	66 780,00	58 675,76
Muut menojäämät	693 515,34	642 705,16	480 560,79	201 366,58
Lyhytaikaiset siirtovelat yhteensä	3 238 768,16	3 266 253,97	1 446 161,97	1 193 800,50
Siirtovelat yhteensä	3 238 768,16	3 266 253,97	1 446 161,97	1 193 800,50

Konsernin siirtovelat sisältää laskennallisia verovelkoja 71 712,82 €. Lomapalkkojen jaksotuksen laskennassa on käytetty v. 2019 palkkojen sivukuluja.

6.5 Vakuuksia, vastuusitoumuksia ja taseen ulkopuolisia järjestelyitä koskevat liitetiedot

Velat, joista kunta on pantannut, kiinnittänyt tai muulla tavalla antanut vakuudeksi omaisuuttaan eriteltynä vakuuslajeittain (liitetieto 34)

Ei selvittävää.

Erittely annetuista vakuuksista (Liitetieto 35)

Ei selvittävää.

Vakuuksia ja vastuusitoumuksia koskevat liitetiedot (Liitetieto 36)

Taseen liitetietoina on ilmoitettu takausvastuut.

Yhteenlaskettu arvo kunnan antamista muista kuin edellä 34-36 kohdissa tarkoitetuista vakuuksista (Liitetieto 37)

Ei selvittävää

Vuokrasopimusten mukaisten jäljellä olevien määrien yhteissumma (Liitetieto 38)

Vuokravastuut	Konserni		Kunta	
	2018	2017	2018	2017
Vuokravastuut				
Vuokravastuut yhteensä	79 518,50	94 200,98		
seuraavalla tilikaudella maksettava osuus sopimuksiin sisältyvät lunastusvelvoitteet	22 388,50	23 709,59		
Leasingvastuut				
Leasingvastuut yhteensä	345 863,10	128 680,41	9 810,84	6 562,72
seuraavalla tilikaudella maksettava osuus siitä kiinteistöihin liittyvät rahoitusleasingvastuut	92 441,88	44 427,46	3 037,48	1 640,68
Yhteensä	540 211,98	291 018,44	9 810,84	6 562,72

Kunnan antamat vastuusitoumukset sen kanssa samaan konserniin kuuluvien yhteisöjen puolesta (Liitetieto 39-40)

	Konserni		Kunta	
	2018	2017	2018	2017
Takaukset samaan konserniin kuuluvien yhteisöjen puolesta				
Alkuperäinen pääoma			5 227 848,00	3 827 848,08
Jäljellä oleva pääoma			4 366 186,56	4 096 215,04
Takaukset muiden puolesta				
Alkuperäinen pääoma	9 272 518,82	9 322 518,82	9 262 522,82	9 312 522,82
Jäljellä oleva pääoma	6 256 564,02	6 709 115,25	6 248 858,77	6 700 993,50

Yllä olevasta taulukosta selviävät kunnan takausvastuiden kokonaissummat, jotka muodostuvat useasta eri takauksesta. Osa takausvastuista saattaa realisoitua.

Vastuu Kuntien takauskeskuksen vastuista	2018	2017
Kunnan osuus takauskeskuksen vastuista 31.12.	35 138 443,00	34 938 116,00
Kunnan mahdollista vastuuta kattava osuus takauskeskuksenrahastosta 31.12.	22 574,83	23 091,11

Muut kuntaa koskevat taseen ulkopuoliset järjestelyt (Liite 41)

Muut taloudelliset vastuut	Konserni		Kunta	
	2018	2017	2018	2017
Arvonlisäveron palautusvastuu	1 376 050,05	1 410 603,02	1 190 620,44	1 234 118,21

6.6 Ympäristöasioiden harkinnanvarainen esittäminen

Pitkävaikutteiset ympäristömenot

Pysyviin vastaaviin sisältyviä aktivoituja pitkävaikutteisia ympäristömenoja	2018	2017
Muut pitkävaikutteiset menot		
Kunnan osuus vesistöjen kunnostukseen	16 226,28	20 458,62
Yhteensä		

6.7 Henkilöstöä, tilintarkastajan palkkioita ja intressitapahtumia koskevat liitetiedot

Henkilöstön lukumäärä (liitetieto 42)

Henkilöstön lukumäärä 31.12. palvelualoittain	2018	2017
Hallinto ja kehittämisspalvelut	25	21
Sivistyspalvelut	154	157
Tekniset palvelut	66	68
Yhteensä	245	246

Henkilöstön lukumäärä on laskettu Kunnallisen työmarkkinalaitoksen henkilöstöraportointia koskevan suosituksen (2013) mukaan. Suosituksen mukaan henkilöstömäärään lasketaan:

- vakinaiset
- määräaikaiset
- työllistetyt

Tilikauden palkat, palkkio, eläkekulut ja muut henkilösivukulut (liitetieto 43)

Henkilöstökulut	2018	2017
Henkilöstökulut tuloslaskelman mukaan	10 151 451,16	10 264 088,96
Henkilöstökorvaukset	-120 972,10	-101 421,06
Yhteensä	10 030 479,06	10 162 667,90

Luottamushenkilön palkkioista perityt ja puolueelle tai puolueyhdistykselle tilitetyt luottamushenkilömaksut (liitetieto 44)

Luottamushenkilön palkoista perityt ja tilitetyt luottamushenkilömaksut	2018	2017
Keskustan Tammelan Kunnallisjärjestö ry	2 955,03	2 757,39
Tammelan Kokoomus ry	1 653,75	1 321,75
Tammelan Sosiaalidemokratinen Yhdistys ry	2 090,64	1 883,71
Vasemmistoliiton Tammelan osasto ry	221,25	412,28
Lounais-Hämeen Vihreät ry	427,50	211,13
Meidän Tammela yhdistys	481,88	31,20
Yhteensä	7 830,05	6 617,46

Tilintarkastusta suorittavalle tilintarkastusyhteisölle maksetut palkkiot (liitetieto 45)

Tilintarkastajan palkkiot	2018	2017
BDO Audiator Oy		
Tilintarkastuspalkkiot	7 782,50	4 724,57
Yhteensä	7 782,50	4 724,57

Intressitapahtumat (liitetieto 46)

Sidonnaisuusrekisteri on laadittu kuntavaaleissa 2017 valituista luottamushenkilöistä kuntalain (410/2015) §:n 84 mukaisessa laajuudessa.

Kunnanjohtajan virkasuhde on määräaikainen 31.10.2019 asti. Kunnanjohtajan kanssa on solmittu kuntalain mukainen johtajasopimus, jossa on sovittu erokorvauksesta.

Lähipiirin tai konsernin lähipiirin kanssa ei ole toteutettu tavanomaisesta poikkeavia liiketoimia.

7 VESIHUOLTOLAITOS

Vesihuoltolaitoksen tehtävänä on toimittaa yksityisille asiakkailleen ja neljälle kunnassa toimivalle vesihuolto-osakeyhtiölle puhdasta hyvälaatuista talousvettä. Yksityisasiakkaiden lisäksi vettä toimitetaan Etelä-Tammelan Vesihuolto Oy:lle, Kaukjärven Vesihuolto Oy:lle, Liesjärven Vesi Oy:lle ja Pohjois-Tammelan vesihuolto Oy:lle.

Syrjänharjun vedenottamosta vesi toimitetaan vesihuoltolaitoksen omaan vesijohtoverkkoon sekä Etelä-Tammelan Vesihuolto Oy:n verkkoon. Tällä jakelualueella vesi toimitetaan asiakkaille vesitornin kautta, jossa vesi käsitellään UV-suodattimella. UV-suodatuksella varmistetaan, että vedessä ei ole haitallisia bakteereita. Vesitornilla ylläpidetään riittävä vedenpaine verkossa, lisäksi jakelualueella on neljä paineenkorotus-pumppaamoja, joiden avulla verkostopainetta nostetaan alueilla, joilla vesitornin tuottama paine ei riitä. Lisäksi joillakin kiinteistöillä on kiinteistökohtainen paineenkorotin. Kunnan vesihuoltolaitoksen vesijohtoverkkoja on kirkonkylän lisäksi Kukkuramäen, Lamalan, Vekkilän, Alhon, Hevonien, Matintuomion, Ruisluodon ja Kydön alueilla. Lisäksi vesijohtoverkkoa on Nuutin, Tapolan ja Kaukjärven teollisuusalueen alueilla. Nuuttiin ja Tapolaan vesi johdetaan Etelä-Tammelan Vesihuolto Oy:n verkosta.

Pätinkiharjun vedenottamolla vesi käsitellään kalkkikivisuodattimella ja UV-suodatuksella. Vesivarastona toimii alavesisäiliö, vesi pumpataan vesijohtoverkkoon ja vedenpainetta pidetään yllä pumpuilla. Kalkkikivisuodatuksella saadaan lisättyä veden kovuutta sekä nostettua veden pH:ta. Pätinkiharjun vedenottamosta vesi toimitetaan Pohjois-Tammelan Vesihuolto Oy:n ja Kaukjärven Vesihuolto Oy:n vesijohtoverkkoon sekä kunnan Kaukjärven teollisuusalueelle.

Liesjärven vedenottamolla vesi käsitellään aktiivihiihluosuodatuksella, lipeän annostelulla ja UV-suodatuksella. Aktiivihiihluosuodatuksella poistetaan vedestä kasvinsuojeluainejäämiä, joita on pieninä pitoisuutena Liesjärven käsittelemättömässä raakavedessä. Lipeän annostelulla kohotetaan veden pH:ta. Liesjärven vedenottamolla vesivarastona on alavesisäiliö, josta vesi pumpataan vesijohtoverkkoon ja vedenpainetta pidetään yllä pumpulla.

Vettä pumpattiin verkostoon 324 029 m³, josta laskutettiin 308 047 m³. Laskuttamatonta vettä joutui hukkaan noin 5 %. Vesijohtovuotoja verkostossa oli kolme kappaletta, jotka olivat Pyhäjärven rannan runkovesijohdossa, Saratiellä ja Kaukjärven teollisuusalueella. Vesikatkojen pituudesta ei aiheutunut niiden keston vuoksi hyvityselvöitteitä. Muutamat asiakkaat pyrkivät saamaan hyvitystä kiinteistöjen sisäisistä vesivuodoista. Kiinteistöjen sisäiset vesijohdot ja -laitteet sekä tonttijohto ovat kiinteistön omistajan vastuulle kuuluvia verkonosia, joten hyvityksiä näistä ei myönnetty.

Kunnan vesijohtoverkko huuhdeltiin syksyllä, jotta vesijohtoverkkoon ei muodostuisi sakkaa. Jaetun veden laatu oli kaikilla vedenottamoilla ja verkostoalueilla jokaisella tarkkailukerroilla moitteetonta. Vesimittarit luettiin neljästi vuoden aikana autolla jakelualueet kiertäen etälentalaitteella.

Jätevettä otettiin vastaan Etelä-Tammelan Vesihuolto Oy:n, Liesjärven Vesi Oy:n ja Pohjois-Tammelan Vesihuolto Oy:n viemäriverkostoista sekä kunnan vesihuoltolaitoksen omalta keskusta-alueen viemärintialueelta, joka on sama kuin vesijohtoverkon alue. Kunnan vesihuoltolaitos hoitaa viemäroinnin myös Kaukjärven kylän ja teollisuusalueen alueilla. Nämä jätevedet johdetaan siirtoviemärillä Forssaan Kaukjärven pohjoispuolitse. Tähän viemäriin vastaanotetaan myös HAMK Mustialan jätevedet. Lisäksi kunnan viemärointi ulottuu Papinsillan tien vartta Riihivalkaman koululle sekä Häiviän tienhaaraan. Tähän viemäriin otetaan vastaan Etelä-Tammelan Vesihuolto Oy:n jätevedet sekä kunnan omien viemärintialueen jätevedet, joita tulee Nuutin kaava-alueelta ja Ahomäestä sekä Saloniementieltä ja Hannulantieltä. Nämä jätevedet johdetaan yhdessä kunnan keskusta-alueelta johdettavien jätevesien kanssa Forssan verkostoon.

Jätevettä otettiin vastaan yhteensä 239 712 m³, josta laskutettiin 184 585 m³. Vuotovesiä viemäreihin joutui yhteensä 23 %. Jätevesi johdetaan Liesjärven vesilaitosta lukuun ottamatta Forssan vesihuoltoliikelaitoksen jätevedenpuhdistamolle puhdistettavaksi. Liesjärven alueen jätevedet puhdistetaan entisen metsäoppilaitoksen (nykyisin Eräkeskus Metsäkouluntie) pienpuhdistamolla, jonka kunta omistaa ja hoitaa. Jätevesiverkoston viemäritukoksia oli kaikkiaan 3 kappaletta. Tukoksista ei aiheutunut kiinteistöille vahinkoja.

Rakennuskohteista Pyhäjärven rannan vesijohdon uusiminen pakkosujutustekniikalla aloitettiin syksyllä. Vanha d = 110 mm:n putki korvataan uudella d = 160 mm putkella. Työ jatkuu vuonna 2019 ja valmistuu toukokuun 2019 loppuun mennessä. Urakoitsijana toimii Putkistosaneeraus Eerola Oy. Uutta vesi- ja viemäriverkkoa rakennettiin Kaukjärvellä n. 100 metriä ja Kytöniityntiellä rakennettiin n. 200 metriä paineviemäriä.

Vesihuoltolaitos otti käyttöön uuden kaukovalvontajärjestelmän, jonka toteutti Teoteam Oy. Valvontatieto saadaan nyt reaaliaikaisesti 4G verkon välityksellä.

Veden ja jäteveden kulutushinnat ovat vuoden 2018 alusta alkaen seuraava (hinnat sis. alv 24 %):

vesi	1,89 €/m ³
jätevesi	2,88 €/m ³
tukkuvesi	1,31 €/m ³

Vesihuoltolaitoksella on käytössä vuonna 2015 hankittu siirrettävä, henkilöauton perävaunun päälle rakennettu varavoimakone, jolla voidaan turvata vesihuoltolaitoksen toimintaa mahdollisten sähkökatkosten aikana. Pätinkiharjun vedenottamolla on kiinteästi asennettu varavoimakone. Entisellä metsäoppilaitoksella on varavoimakone, jonka omistajan kanssa on sopimus varavoiman toimittamisesta Liesjärven vedenottamolle ja jätevedenpuhdistamolle. Varavoiman ylläpidosta maksetaan kuukausimaksua. Merkittäviä sähkökatkoja ei kuluneen vuoden aikana ollut.

Vesihuoltolaitoksella ei ollut kuluneena vuonna yhtään täysiaikaista työntekijää. Osan työajastaan vesihuoltolaitoksen työhön käytti maanrakennusmestari, vesihuollon sihteer, laitospies, mittamies (jäi eläkkeelle loppuvuodesta) jätevedenpuhdistamon hoitaja (Liesjärvi) ja mittaa-putkiasentaja (aloitti työt loppuvuodesta).

7.1 Vesihuoltolaitoksen tuloslaskelma

(sisäiset ja ulkoiset)	2018	2017
Liikevaihto	910 214,22	841 952,39
Liiketoiminnan muut tuotot	10,00	156,07
Materiaalit ja palvelut		
Aineet, tarvikkeet ja tavarat		
Ostot tilikauden aikana	-66 994,15	-63 611,09
Palvelujen ostot	-340 088,02	-385 550,11
Materiaalit ja palvelut yhteensä	-407 082,17	-449 161,20
Henkilöstökulut		
Palkat ja palkkiot	-67 735,45	-44 952,23
Henkilöstösivukulut		
Eläkekulut	-11 998,93	-8 073,82
Muut henkilösivukulut	-2 303,54	-1 867,69
Henkilöstökulut yhteensä	-82 037,92	-54 893,74
Poistot ja arvonalentumiset		
Suunnitelman mukaiset poistot	-315 436,71	-321 812,96
Liiketoiminnan muut kulut	-21 562,06	-14 258,29
Liikelylijäämä	84 105,36	1 982,27
Rahoitustuotot ja -kulut		
Muut rahoitustuotot	243,01	387,87
Muut rahoituskulut	-65,03	-53,63
Korvaus pääomasta	-21 380,75	-21 380,75
Rahoitustuotot - ja kulut yhteensä	-21 202,77	-21 046,51
Ylijäämä ennen satunnaisia eriä	62 902,59	-19 064,24
Ylijäämä ennen varauksia	62 902,59	-19 064,24
Tilikauden yli-/alijäämä	62 902,59	-19 064,24

7.2 Vesihuoltolaitoksen rahoituslaskelma

Vesilaitoksen rahoituslaskelma

	2018	2017
Toiminnan rahavirta		
Liikelyjäämä (-alijäämä)	84 105,36	1 982,27
Poistot ja arvonalentumiset	315 436,71	321 812,96
Rahoitustuotot ja -kulut	-21 202,77	-21 046,51
	378 339,30	302 748,72
Investointien rahavirta		
Investointimenot	-253 982,74	-232 437,45
Rahoitusosuudet investointimenoihin	3 000,00	
Toiminnan ja investointien rahavirta	127 356,56	70 311,27
Rahoituksen rahavirta		
Saamisten muutos muilta	-101 932,83	-57 616,24
Korottomien velkojen muutos muilta	-21 712,54	-9 890,36
	-123 645,37	-67 506,60
Rahoituksen muutos	3 711,19	2 804,67

7.3 Vesihuoltolaitoksen tase

VASTAAVAA	2018	2017
PYSYVÄT VASTAAVAT	3 823 830,84	3 888 284,81
Aineelliset hyödykkeet	3 823 830,84	3 888 284,81
Kiinteät rakenteet ja laitteet	3 678 535,03	3 888 284,81
Keskeneräiset hankinnat	145 295,81	
VAIHTUVAT VASTAAVAT	493 528,59	387 884,57
Saamiset	493 528,59	387 884,57
Lyhytaikaiset saamiset		
Myyntisaamiset	374 299,54	276 977,90
ALV-saamiset	4 611,19	
Muut saamiset/ yhdystili	114 617,86	110 906,67
VASTAAVAA YHTEENSÄ	<u>4 317 359,43</u>	<u>4 276 169,38</u>
VASTATTAVAA		
OMA PÄÄOMA	4 276 480,88	4 213 578,29
Peruspääoma	4 276 149,29	4 276 149,29
Edellisen tilikauden yli-/alijäämä	-62 571,00	-43 506,76
Tilikauden yli-/alijäämä	62 902,59	-19 064,24
VIERAS PÄÄOMA	40 878,55	62 591,09
Lyhytaikainen	40 878,55	62 591,09
Lainat		
Ostovelat	40 878,55	58 319,68
Siirtovelat		
Lomapalkkajaksotus		
Korkojaksotus		
ALV-velka		4 271,41
VASTATTAVAA YHTEENSÄ	<u>4 317 359,43</u>	<u>4 276 169,38</u>

7.4 Vesihuoltolaitoksen investoinnit

Tili	Talousarvio	TP 2018	%	Netto
Hankekohtaiset investoinnit				
menot	-1 010 000,00	-145 295,81		
määrärahamuutos	-100 000,00			
Investointimenot yht.	-1 110 000,00	-145 295,81	13 %	-964 704,19
Muu yhdyskuntarakentaminen				
menot	-110 000,00	-108 686,93	99 %	-1 313,07
tulot		3 000,00		-3 000,00
Vesihuoltolaitos yhteensä				
Investointimenot	-1 120 000,00	-253 982,74		
Määrärahamuutokset	-100 000,00			
Investointimenot yht.	-1 220 000,00	-253 982,74	21 %	-966 017,26
Investointitulot		3 000,00		-3 000,00
Investoinnit, netto	-1 220 000,00	-250 982,74		-969 017,26

7.5 Vesihuoltolaitoksen liitetiedot

Tuotot	2018	2017
Liikevaihto	910 214,22	841 952,39

Poistosuunnitelma	Poistomenetelmä	%
Veden jakeluverkosto	Menojäännös	10 %
Viemäriverkosto	Menojäännös	10 %

Pysyvät vastaavat	2 018	2 017
Poistamaton hankintameno 1.1.	3 888 284,81	3 977 660,32
Lisäykset tilikaudella	253 982,74	232 437,45
Rahoitusosuudet tilikaudella	3 000,00	
Tilikauden poisto	315 436,71	321 812,96
Kirjanpitoarvo	3 823 830,84	3 888 284,81

Erittely siirtosaamisista	2018	2017
Yhdystilin saldo	114 617,86	110 906,67

Oma pääoma	2018	2017
Peruspääoma 1.1.	4 276 149,29	4 276 149,29
Edellisten tilikausien alijäämä	-62 571,00	-43 506,76
Tilikauden alijäämä	62 902,59	-19 064,24
Oma pääoma yhteensä	4 276 480,88	4 213 578,29

8 LUETTELOT JA SELVITYKSET

Vuoden 2018 kirjanpito kirjat ja tositelajit sekä niiden säilytys

Tositelaji	Säilytys
Tilinpäätös	Sidottu kirja arkistossa
Tase- ja liitetietoeerittelyt	Paperitulosteena arkistossa
Päiväkirjat	Paperitulosteena arkistossa
Pääkirjat	Paperitulosteena arkistossa
Muistiotositteet	1 Paperitulosteena arkistossa
Pysyvien vastaavien tositteet	9 Paperitulosteena arkistossa
Tiliotetositteet	010 Paperitulosteena arkistossa
Myyntireskontran suoritustositteet	021 Paperitulosteena arkistossa
Ostoreskontran suoritukset	040 Paperitulosteena arkistossa
Palkkatositteet	300 Paperitulosteena arkistossa
Matkalaskuohjelman tositteet	350 Paperitulosteena arkistossa
Ostolaskutositteet	410-420 Paperitulosteena arkistossa
Sähköiset ostolaskut	470 Sähköisessä muodossa
Laskutustositteet (myyntitositteet)	601-713 Paperitulosteena arkistossa
Konsernitilinpäätöksen tositteet	Paperitulosteena arkistossa
Toteutumisvertailu käyttötaloudesta	Paperitulosteena arkistossa
Toteutumisvertailu investointiosasta	Paperitulosteena arkistossa
Myyntireskontraraportit	Paperitulosteena arkistossa
Ostoreskontraraportit atk-tulosteena	Paperitulosteena arkistossa
Palkkakortistot atk-tulosteena	Paperitulosteena arkistossa

9 TILINPÄÄTÖKSEN ALLEKIRJOITUKSET JA MERKINNÄT

Tammelassa 25. päivänä maaliskuuta 2019

Simo Pärssinen
Kunnanhallituksen puheenjohtaja

Susanna Lahtinen
Kunnanhallituksen 1. varapuheenjohtaja

Sari Kaakinen
Kunnanhallituksen 2. varapuheenjohtaja

Eero Pura
Kunnanhallituksen jäsen

Johannes Rämö
Kunnanhallituksen jäsen

Ilkka Tuovinen
Kunnanhallituksen jäsen

Anne Ylitalo
Kunnanhallituksen jäsen

Kalle Larsson
Kunnanjohtaja

TILINPÄÄTÖSMERKINTÄ

Tilintarkastuksesta on annettu erillinen kertomus

Tammelassa 3. päivänä toukokuuta 2019

BDO Audiator Oy
Tilintarkastusyhteisö

Juha Koponen
JHT, HT